TEREZÍNSKÁ INICIATIVA

číslo 8 PROSINEC 1995

Ze sněmu Terezínské iniciativy

Opět po roce jsme se sešli v Národním domě na Vinohradech. Bylo to 15. listopadu 1995 a přišlo nás víc jak 200. Krátce po 10. hodině zahájil sněm TI člen předsednictva dr. Erik Polák. Uctili jsme památku těch, kteří od loňského sněmu odešli z tohoto světa. Uvítali jsme hosty - předsedu Českého svazu bojovníků za svobodu dr. Jakuba Čermína, předsedu Federace židovských obcí a ředitele památníku Terezín dr. Jana Munka, jejího tajemníka dr. Tomáše Krause, místopředsedu Pražské židovské obce dr. Jiřího Vaníčka a zvolili návrhovou a volební komisi ...

Předseda TI doc. Hanuš Schimmerling ve svém úvodním projevu (projev ve zkrácené podobě přineseme na jiném místě, nehledě na to, že ho všichni členové dostali před sněmem písemně) zhodnotil dosud vykonané a zamyslel se nad cíly a záměry, které před námi stojí. Značnou pozornost věnoval historicko dokumentační činnosti, výchovně vzdělávací práci a připomněl, co vše bylo vykonáno při příležitosti 50. výročí vítězného konce války a osvobození Terezína. Oslavy byly důstojné i pietní. Poukázal na význam computerového programu, jehož hmatatelným výsledkem je Terezínská pamětní kniha a pomoc mnoha bývalým terezínským vězňům při uplatnění nároku na jednorázovou finanční částku poskytnutou Českou republikou některým obětem nacistické perzekuce.

Předseda TI se věnoval i spolupráci s Památníkem Terezín i významné pomoci německých a rakouských institucí Nadaci Terezínské iniciativy a zprostředkovaně i Památníku Terezín. Rovněž se zabýval zřízením Mezinárodního střediska setkávání mládeže v bývalých Magdeburských kasárnách.

Účastníci sněmu dostali písemnou zprávu o výsledcích hospodaření od minulého sněmu a návrh rozpočtu do příštího výročního jednání. Předseda ekonomické komise Jan Jecha mohl tedy ve stručnosti konstatovat, že příjmy ve výši 1,14 mil. Kč byly výrazně vyšší než výdaje v částce 696 tis. Kč. Návrh rozpočtu pro další období ve výši 681 tis. Kč je vyrovnaný. Jménem revizní komise potvrdil ing. Richard Svoboda správnost návrhů předložených ekonomickou komisí a předložil několik doporučení k zlepšení činnosti v této oblasti.

V rozpravě vystoupil jako první předseda ČSBS dr. J. Čermín. Uvedl, že od roku 1945 usiluje o lepší postavení bývalých politických vězňů, zdůraznil význam odkazu první republiky pro naši současnost a vyzvedl význam židovského etnika. Značnou pozornost pak věnoval úpadku morálních hodnot a podtrhl smysl toho, co vychází ze státu Izrael pro nás.

Dr. Jan Munk se věnoval zejména projektům, které realizuje Památník Terezín, poukázal na složitost obnovy české expozice v KT Osvětim a zdůraznil rostoucí návštěvnost Terezína.

Margita Kárná věnovala své vystoupení činnosti ve prospěch těch, kteří uplatňují nebo již uplatnili nárok na poskytnutí jednorázové částky.

O projektu ŠOA, který usiluje o získávání co největšího počtu vzpomínek pamětníků v podobě videozáznamů, informovali J. Crane a pí Papoušková.

Páté výročí založení Terezínské iniciativy připomněl v úvodu svého vystoupení Miroslav Kárný. Představil Terezínskou pamětní knihu, jejíž první díl v těchto dnech vychází.

Tajemník FŽO dr. Tomáš Kraus přečetl dopis kancléři Kohlovi ve věci odškodnění židovských občanů ČR. Ladislav Zajac ve svém dopise sněmu informoval o činnosti bývalých terezínských vězňů na Slovensku, Eva Štichová tlumočila pozvání pro druhou a třetí generaci na setkání o kultuře v Terezíně.

S velmi rozpornými reakcemi se setkal návrh prof. Jiřího Fraňka, abychom odmítli odškodnění od Spolkové republiky Německo, protože "je pro nás nedůstojné žebrat". Proti jeho návrhu vystoupila řada delegátů, a proto nebyl tento "podnět" akceptován.

O práci sociální komise v Praze i regionech hovořila Věra Schimmerlingová. O možnostech, které i pro členy TI plynou ze sociální činnosti ČSBS, zejména pokud jde o lázně a rekondici, informovala Věra Andrysíková.

V závěru sněmu proběhly volby předsednictva TI. Delegáti schválili i návrh usnesení.

Sněm prokázal, že Terezínská iniciativa rozvíjí v souladu s představami svých členů bohatou činnost, která přispívá k zachování památky židovských obětí genocidy a k objasňování této skutečnosti v široké veřejnosti.

Jiří Steiner

Z projevu předsedy TI doc. H. Schimmerlinga

Zprávu předsednictva Terezínské iniciativy o činnosti a dalších úkolech přednesl na sněmu H. Schimmerling.

V projevu mimo jiné řekl:

... V souladu s cíly, které jsme si při založení sdružení dali, zaujímá uchování paměti těch, kteří zahynuli v Terezíně nebo ve vyhlazovacích táborech, podpora vědeckého, historického výzkumu o roli terezínského ghetta a dalších koncentračních táborů v plánech na vyhlazení evropských Židů, přední místo v našem snažení. Pokračovali jsme tudíž dle možnosti v historicko-dokumentační činnosti. Pozornost byla soustředěna především na 50. výročí konce války, na osvobození Terezína a ostatních koncentračních táborů. Nadace Terezínská iniciativa, kterou koncem roku 1993 zřídilo naše sdružení s úkolem získávat a obhospodařovat finanční

prostředky od Spolkové republiky Německo k realizaci programu historicko-dokumentačních prací, se stala důležitým pomocníkem při uskutečňování plánů. Jedním z výsledků je Terezínská pamětní kniha, v níž je k 50. výročí osvobození a k 55. výročí vzniku ghetta uctěna památka obětí židovských deportací a postaven jim alespoň tento symbolický pomník. V příštím roce vyjde další svazek o židovských vězních, kteří do Terezína přijeli z Německa, a obdobně se chceme věnovat i vězňům deportovaným do Terezína z jiných zemí.

Výsledky computerového projektu byly v řadě případů prospěšné pro více než 130 znaleckých posudků k žádostem, které oddělení ministerstva obrany předložilo jako nedostatečně doložené ve smyslu zákona o poskytování humanitární pomoci některým obětem nacismu...

... V listopadu 1996 se bude konat mezinárodní vědecká konference o výsledcích a perspektivách terezínské historiografie. Bude se také zabývat možnostmi a limity terezínské rezistence. Hodláme tím přispět k odstranění zahanbující skutečnosti, že ve světové historické literatuře, která se zabývá židovským odbojem, není namnoze ani zmínka o zápase terezínských vězňů "proti času" - tedy proti času, který jim Hitler a SS určili k vyhlazení...

... Z informací, které jste písemně obdrželi vyplývá význam partnerství Terezínské iniciativy a Památníku Terezín. Bylo by obtížné uvádět všechny podoby a konkrétní formy. Vzpomínkové oslavy 50. výročí ukončení II. světové války máme všichni ještě v živé paměti...

... V roce 1996 a 1997 bude dokončena rekonstrukce bývalých Magdeburských kasáren, jejichž část připadne Památníku. Bude zde zřízena replika ubikace vězňů, půdního divadla, které se stane nejen exponátem, ale i místem pořádání různých programů, dále pamětní síň židovských starších a další výstavní prostory...

... Od posledního sněmu vyšel Zpravodaj Terezínské iniciativy dvakrát a v budoucnu chceme periodicitu zkrátit. Zpravodaj vychází v nákladu 1500 ks a rozesílá se zdarma. Většina členů však přispívá dobrovolně na náklady, které jsou, zvláště po zvýšení poštovného, značné. Zpravodaj se setkává nadále s kladným ohlasem nejen doma, ale i u přátel ze zahraničí...

... V informacích, které jste před sněmem obdrželi, byla zdůrazněna výchovná práce Terezínské iniciativy. Domníváme se, že živý kontakt svědků holocaustu s učiteli a mládeží představuje jednu z důležitých stránek naší činnosti. Víme, že ji nebudeme již dlouho vykonávat, ale právě proto je třeba v příštím období jí věnovat co největší pozornost. Prosíme vás všechny, abyste neodmítali pomoc, budete-li někdy vyzváni k účasti na setkání s mládeží...

... Velmi důležitá práce je s naší druhou a třetí generací. S tím také souvisí úvaha o budoucnosti našeho sdružení. Mělo by existovat také po nás? A když ano, pak přece jen s pomocí našich potomků, pro které zážitky otců a dědů něco znamenají. Jen tak lze uctít miliony našich obětí. V tom smyslu by měl sněm uložit příštímu předsednictvu, aby vypracovalo koncepční řešení příštího zaměření Terezínské iniciativy...

... Dostávám se k dalším úsekům své zprávy: Již v minulém roce jsme hovořili o našem členství ve Svazu bojovníků za svobodu. Členové TI se jeho činností ve značné míře zúčastňují a jsme součástí Sdružení osvobozených politických vězňů. Domníváme se, že další práce v ČSBS má smysl, neboť Svaz má ve veřejnosti autoritu a také zásluhu o zachování některých výhod pro oběti nacismu. Členstvím v SOPV se hlásíme k reprezentaci všech politických vězňů. Nelze ovšem popřít, že existují i problémy. Oceňujeme vládu ČR za humanitární finanční pomoc, kterou poskytla obětem nacistické perzekuce, víme však, že příslušný zákon dostatečně nerespektoval specifické problémy židovských vězňů.

Humanitární pomoc české vlády nemůže být náhradou za odškodnění obětem ze strany SRN. To zdůrazňujeme na všech jednáních.

V uplynulém roce jsme dokázali s pomocí zahraničních členů TI, zejména z Německa a Rakouska, prohloubit spolupráci v rámci TI. Přátelé nám pomáhají při distribuci knih, navazování kontaktů, finančně i jinak...

... Také vztah k Federaci židovských obcí považujeme za velmi důležitý. Zejména na poli sociálně zdravotní péče se dokážeme prosadit jen v rámci této spolupráce. Kolektivní členství ve Federaci umožní také členům TI, kteří nejsou v obcích individuálně, aby se zúčastnili kulturních a sociálních akcí. Aktivně spolupracujeme v sociálně-zdravotních komisích v Praze, Brně a příležitostně i jinde...

... Na minulém sněmu jsme podali zprávu o závěti MUDr. Kurta Tomana, ve které odkázal TI svůj majetek. Podle podmínek závěti zřídí sdružení Fond Kurta a Gerty Tomanových, který bude veden a spravován samostatně a odděleně od jiného majetku TI. Na minulém sněmu bylo přijato usnesení o zřízení nadace. Vzhledem k tomu, že však od r. 1993 existuje Nadace Terezínská iniciativa, došlo předsednictvo k závěru, že Fond Kurta a Gerty Tomanových bude vhodnější formou naplnění obsahu závěti.

Hovořili jsme zde o našem úsilí a péči, týkající se památky židovských obětí nacismu, proto nyní několik poznámek o sociální a zdravotní péči, kterou věnujeme našim živým členům:

Dobudovali jsme síť sociálně zdravotních důvěrníků především v jiných městech než v Praze. Jejich činnost spočívá v udržování pravidelných telefonických a osobních kontaktů s našimi členy, kteří uváděli sociální nebo zdravotní problémy, v poskytování poradenské péče a zprostředkování potřebných sociálních a zdravotních služeb. Drtivá většina našich členů je doposud relativně soběstačná ve svých domácnostech a potřebnou pomoc jim zajišťují členové rodiny, pečovatelská služba a často též placené uklízečky, které si sami získali. Pro potřebné členy židovských obcí a TI v Praze se dovážejí obědy z jídelny ŽO, zajišťuje úklid bytu, nákupy, doprovod na vycházky, k lékaři, donáška léků apod. Tuto službu zajišťuje sociální oddělení ŽO dobrovolnými pracovníky, hochy z náhradní vojenské služby a mladými lidmi z Aktion Sühnezeichen ze SRN a Rakouska. Poté, co projekt vybudování vlastního židovského domova důchodců pro zájemce z celé České republiky ztroskotal, hledáme spolu s Federací židovských obcí a pražskou obcí možnosti náhradního řešení. Na příklad zajištěním lůžek pro dlouhodobě nemocné ve dvou zařízeních v Praze, které však představují pouze nouzové, ale prozatím jedině možné řešení, které by umožňovalo dožití našich, osamělých členů v důstojných podmínkách.

redakčně upravil:
Hanuš Orlický

Památník Terezín 1995

V úvodu svého vystoupení na sněmu ředitel Památníku Terezín dr. Jan Munk připomněl nejdůležitější akce, které Památník v uplynulém roce zvládl: Zřízení naší stálé expozice v Ravensbrücku, stálé výtvarné expozice v Muzeu Malé pevnosti, uspořádání osmi příležitostných výstav, umístění Davidovy hvězdy na Národním hřbitově, rekonstrukci pomníku u Ohře, vyčistění dalšího úseku pevnostních příkopů a rekonstrukci valů na 4. dvoře Malé pevnosti (tato stavba ještě probíhá). Proběhla a stále probíhá řada seminářů vzdělávacího oddělení a úspěšná byla i letošní mezinárodní konference. Za velmi zdařilé označil ředitel Munk akce k 50. výročí konce války a osvobození Terezína a poděkoval všem, kteří se na přípravě podíleli a také všem, kteří svou přímou účastí přispěli k důstojnému průběhu vzpomínkových dní v Terezíně.

Za nejdůležitější současný projekt Památníku Terezín označil dr. Munk přípravu nových pracovišť a zařízení v nově rekonstruované budově tzv. "Magdeburských kasáren". Rekonstrukce by měla být dokončena nejpozději počátkem roku 1997. "Vše záleží na tom, jak budou uvolňovány finanční prostředky ministerstvem financí. Předpokládáme, že po dokončení rekonstrukce budou postupně uváděna do provozu jednotlivá pracoviště: Depozitáře uměleckých sbírek z období ghetta, Galerie umělců ghetta, replika terezínské ubikace, expozice věnovaná židovským starším a konečně Středisko setkávání. V současnosti usilovně pracujeme na vyčíslení nákladů, které budou nutné pro zahájení provozu. Tyto informace jsou nezbytné jak pro projednání s ministerstvem kultury, tak i s případnými sponzory.

Základní vybavení replik v typické terezínské ubytovně vyrábí firma, která objekt rekonstruuje. Aranžovací práce provede Památník Terezín vlastními silami. Pro tento účel však budeme potřebovat sbírat nebo vyrobit předměty běžné každodenní potřeby, které byly v ghettu obvyklé. Budeme potřebovat dobové šatstvo, staré kufry, předměty osobní hygieny atd. a budeme zavázáni za jakýkoli dar takovýchto předmětů", řekl dr. Munk. "Předpokládáme, že ty součásti terezínské ubikace, které nezískáme žádným z těchto způsobů, budeme zajišťovat vlastní výrobou nebo s pomocí specializovaných firem. Takové práce jsou však dnes finančně velice náročné a má-li být tato expozice zpřístupněna co nejdříve, musíme se snažit o to, aby náklady na její pořízení byly co nejnižší.

Velice náročným úkolem Památníku Terezín v budoucnosti bude vytvoření české národní expozice v Osvětimi. Památník Terezín převzal tento úkol v roce 1993 v situaci, kdy dosavadní expozice byla zrušena a vedení Státního muzea Osvětim trvalo na tom, že nová expozice musí specifikovat a ne opakovat hlavní expozici. Koncepce této hlavní expozice není dosud dokončena a to je hlavní důvod, proč příprava nové české expozice nemohla být dosud zahájena. Podle ředitele osvětimského muzea Wroblewského pravděpodobný termín předání scénáře hlavní expozice, který je pro nás základním podkladovým materiálem, bude druhá polovina roku 1997. Proto pokládám představy o případném urychlení běhu věcí za nereálné a neuskutečnitelné.

Několik slov k vývoji návštěvnosti v Památníku Terezín. Za první čtvrtletí tohoto roku navštívilo Malou pevnost 195 987 návštěvníků, což je zhruba o 10 000 více než ve stejném období loňského roku. V procentním vyjádření jde o nárůst 5%. Z tohoto počtu bylo 165 632 cizinců, což představuje ve srovnání s loňským rokem nárůst jen o 3,5%. Podstatně rychleji než celková čísla rostly počty návštěvníků z řad mládeže. V kategorii mladých lidí ze zahraničí činil nárůst 17,7% a v kategorii mládeže z České republiky byl tento nárůst dokonce 22,4%.

Muzeum ghetta navštívilo v prvních třech čtvrtletích tohoto roku 51 640 lidí. Srovnání se stejným obdobím loňského roku vykázalo pokles návštěvnosti o 5103 osoby, což je zhruba 10%. Většinu návštěvníků tvořili cizinci - 48 326, to je přibližně stejný pokles. V obou kategoriích mladých lidí jsme naproti tomu zaznamenali výrazný růst počtu návštěvníků. Počty mladých lidí ze zahraničí stouply o 13% a z České republiky dokonce o 43%. Spíše než o prostém poklesu či růstu návštěvnosti svědčí uvedená čísla o změnách struktury návštěvnosti. Zvláště potěšující je skutečnost rostoucího podílu mladých lidí z České republiky. Statistika návštěvnosti za říjen 1995 svědčí o postupném snižování "deficitu" návštěvnosti v Muzeu ghetta. Srovnání s rokem 1994 ukázalo, že v letošním říjnu navštívilo tuto expozici o 2163 osob více.

Zajímavá je informace o tom, z jakých zemí se rekrutují naši návštěvníci. Do Malé pevnosti přijeli občané z 55 států, do Muzea ghetta ze 46 států. V Malé pevnosti jsou na prvních pěti místech občané Německa (50 833), Holandska (34 207), Dánska (31 459), Švédska (11 676) a Izraele (6875).

V Muzeu ghetta jsou na prvních místech občané Německa (12 998), Izraele (8394), Holandska (6881), USA (5379) a Dánska (5043).

Uvedená data dokumentují skutečnost, že tyto dvě části Památníku mají odlišnou klientelu, přitahují různé skupiny návštěvníků. Jednak z toho vyplývá nezbytnost diferencovaně přistupovat k oběma celkům, jednak podtrhují to, co známe již z běžné muzejní praxe, že totiž rozsáhlý areál Malé pevnosti není bezprostředně srovnatelný s Muzeem ghetta. Partnerem pro srovnávání je spíše Muzeum Malé pevnosti, které navštěvuje zhruba třetina všech návštěvníků areálu Malé pevnosti. Za tři čtvrtletí letošního roku je to přibližně 65 000 osob."

V závěru ředitel Munk poděkoval Terezínské iniciativě a Nadaci Terezínská inciativa za trvalou a soustavnou podporu činnosti Památníku Terezín.

Potíže s osvědčením

O pomoci, kterou Nadace Terezínská iniciativa přispěla k doplnění chybějící dokumentace v žádostech o finanční pomoc podle zákona 217/1994, na sněmu podala zprávu Margita Kárná. Uvedla, že nejobtížnější pro židovské žadatele je splnit požadavek ministerstva obrany, aby doložili přesné datum úmrtí rodičů nebo manželského partnera, má-li být vystaveno potřebné osvědčení.

"Ani v Osvětimi ani v Treblince či v Trostinci se pro ubitého, zaplynovaného nebo zastřeleného žida nevystavoval žádný úmrtní list. Z Osvětimi máme dokonce přesná data. Z terezínského ghetta do Osvětimi bylo deportováno téměř 45 000 židů, ale jen pro 206 zemřelých byly osvětimskou komandaturou vystaveny úmrtní listy.

Federace židovských obcí, Státní ústřední archiv, Památník Terezín, Židovské muzeum vydaly žadatelům potvrzení o tom,

kdo kdy byl deportován do Terezína a dál z Terezína, kdo se dožil osvobození a kdo nikoli. To však pro vydání potřebného osvědčení nestačilo, pokud tam nebylo datum smrti. Tato absurdita vznikla tím, že zákon 217 z roku 1994 se vázal na podmínky zákona 255 z roku 1946, který tehdy byl přijat ke zcela jinému účelu.

Dokonce i v mnoha případech nestačilo, když sirotci měli z poválečné doby vystaveno soudní prohlášení za mrtva osoby, pro které žádali osvědčení. Datum smrti soud totiž často mechanicky určil půl roku nebo rok po podání žádosti, tedy v roce 1946 či 1947, což pro tehdejší účely postačilo, nyní však nikoli.

Pracovníci příslušného oddělení na ministerstvu obrany, vedeného nyní již zemřelým plukovníkem Krupičkou, vázáni zákonem, si byli vědomi nesmyslnosti situace, a proto uvítali nabídku pomoci, která jim byla jménem Nadace Terezínská iniciativa nabídnuta. S ministerstvem bylo dohodnuto, že nebude nedostatečně doložené žádosti, pokud jde o deportace do Lodže a do Terezína, vracet žadatelům, ale dá je nejprve k vyjádření a k případnému doplnění, pokud to bude možné na základě materiálů shromážděných při realizaci vědecko-výzkumných projektů realizovaných nebo podporovaných Nadací Terezínská iniciativa. Počítali jsme s dvaceti, třiceti, čtyřiceti případy", uvedla Margita Kárná,"ale v současnosti už jich je ke dvěma stům a 150 našich znaleckých posudků už pozitivně ovlivnilo vyřízení žádostí o osvědčení. Několik desítek dalších případů čeká už jen na administrativní vyřízení. K dnešnímu dni ovšem máme ke zpracování ještě 40 žádostí a téměř každý den přibývají další.

K doplnění dokumentace jsme využili především výsledky našeho computerového projektu a mnohaletou výzkumnou práci, která tomuto projektu předcházela. Vypracovali jsme především posudky o osudech jednotlivých transportů, například kdy byl transport AAy v Baranovičí vyvražděn. Na základě speciálně pro deportační vlaky sestavovaných jízdních řádů jsme mohli stanovit den smrti více než 10 000 terezínských vězňů deportovaných do Treblinky, když se nám podařilo zjistit jména těch několika mužů, kteří byli z řad terezínských vězňů vybráni do sonderkomanda a kteří - až na dva - zahynuli při povstání v roce 1943. Když jsme zjistili jména těch našich lidí ze zářijových transportů 1943, kteří v Birkenau přežili osudný 8. březen 1944, mohli jsme určit, že všichni ostatní z těchto transportů zemřeli nejpozději toho dne. Mohli jsme doložit, že transport Eu vypravený z Prahy do Osvětimi byl hned po příjezdu zavražděn. Tyto posudky na celé transporty pomohly vyřešit mnoho případů, většinou ale bylo a je potřeba zjistit osudy jednotlivých lidí, stanovit alespoň datum, které lze považovat za nejzazší den, který vězeň nepřežil. Ne vždy se to ovšem podaří a musíme kapitulovat před zákonem.

Jindy alespoň doporučíme, kde žadatel o osvědčení by měl hledat možnost, jak doplnit dokumentaci, která je mimo oblast našich projektů, což se týká zejména deportací ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Někdy jde při posuzování žádostí také o to, že ti, kteří tuto práci dělají, prostě nevědí, jak to všechno bylo a co všechno se mohlo stát. Jen dva příklady: Jeden ze zemřelých žil ve smíšeném manželství. Jako židovi mu byl odebrán živnostenský list, ale později byl přistižen při prodeji koně, gestapo ho zatklo, poslalo do Osvětimi, kde byl zavražděn. Původně bylo vydání osvědčení 255 odmítnuto, poněvadž jeho činnost byla hodnocena jako hospodářský delikt a nikoli jako rasová perzekuce. Pomohli jsme objasnit, že šlo o smrt za porušení perzekučních protižidovských, rasismem diktovaných zákonů. Kdyby to nebyl žid, byla by se věc vyřídila jako přestupek ve správním řízení.

Ještě jeden příklad, zatím nevyřízený, včera telefonicky nahlášený: Ze smíšeného manželství se narodilo v roce 1933 děvče, křesťanská matka prohlásila v roce 1942, v době transportů, že dítě je nemanželské, soud i církev jí to potvrdily. Dítě - nynější žadatelka - se tím zachránilo. Na úřadu sociálního zabezpečení odmítají její nárok uznat, ale pracovnice tohoto úřadu se na nás důvěrně obrátila, abychom pomohli. Snad se nám podaří, najít v matrikách důkaz, jak to všechno opravdu bylo.

Jsme opravdu rádi, že je v našich silách uspíšit celou tuto akci, aby se lidem pomohlo a pomohlo včas. I to se nám bohužel stalo, že naše pomoc přišla pozdě, že se lidé prostě nedočkali... Těší nás, když lidé píší, že už mají všechno vyřízené, nebo že se vlastně prvně dozvěděli o tom, kdy a jak jejich rodiče zahynuli, když vyjadřují svou vděčnost, že přece Nadaci Terezínská iniciativa o nic nežádali a dostalo se jim pomoci. Děláme to rádi", končila svou zprávu Margita Kárná.

Nad jedním nepovšimnutým výročím

Letos v únoru prošlo bez povšimnutí jedno výročí - pět let od založení Terezínské iniciativy. Nad ním se ve svém vystoupení na sněmu zamyslel Miroslav Kárný. Zdůraznil, že Terezínská iniciativa nebyla založena jen jako spolek veteránů, ale s cílem vrátit historii genocidy československých židů v letech 1939-1945 do dějin této země, seznámit s ní československou veřejnost a působit, abychom společně historickým poselstvím Terezína oslovili současné i budoucí problémy naší země a tohoto světa. Proto i svou činnost a své plány musíme poměřovat tímto měřítkem.

"Za naši práci uplynulých let se nemusíme stydět. Rozhodným způsobem jsme se zasadili, aby budova terezínské školy byla dána k dispozici pro zřízení Muzea ghetta, přispěli jsme k jeho výstavbě svou odbornou prací, kterou jsme pomohli stanovit koncepci činnosti Muzea i instalovat první její expozici. Vyhledali jsme z řad druhé terezínské generace vhodného kandidáta na funkci ředitele Památníku Terezín, prosadili jej do této funkce a napomohli všestranně tomu, aby získal potřebné zkušenosti a osvědčil správnost naší volby. Autoritou Terezínské iniciativy a její Nadace se složitými jednáními podařilo získat u německého ministerstva zahraničí a u rakouského ministerstva školství a umění více než 10 milionů korun, které byly dány k dispozici pro výstavbu Muzea ghetta a na projekty, které realizujeme společně s Památníkem Terezín. Památník Terezín a v něm Muzeum ghetta jsou základním pilířem naší činnosti a také naše vizitka. I v budoucnosti tomu tak musí být.

Pro úspěšnou činnost Terezínské inciativy bylo rozhodující, že jsme se nedopustili strategické chyby, které se dopustil po listopadu 1989 nově se formující Svaz bojovníků za svobodu, když se zbavil své vědecko-dokumentační základny a na dlouhou dobu téměř zlikvidoval svou ediční činnost, což samozřejmě nemohlo nemít své následky pro obtížný zápas o nabytí jeho autority.

Naše strategie byla jiná. Jestliže smyslem Terezínské inciativy je udržovat v paměti české společnosti i za její rámec historické poselství Terezína, pak bylo, je a bude třeba vyzkoumat a doložit jeho obsah a smysl. Od svého založení vydala Terezínská iniciativa sama osm publikací a ke třem dalším významně přispěla. Tyto publikace byly výsledkem významných vědecko-výzkumných projektů a pěti mezinárodních vědeckých konferencí, které jsme zorganizovali společně s Památníkem Terezín nebo sami.

Zvlášť za zmínku stojí ta skutečnost, že naše aktivita v této oblasti získává pro plnění úkolů Terezínské inicativy mnoho lidí daleko za okruh terezínských vězňů, lidi různých generací, od studentů až po důchodce. Právě při tvorbě a vlastní výrobě Terezínské pamětní knihy se vytvořil početný, pozoruhodný kolektiv historiků, archivářů, programátorů, operátorů a nakladatelských pracovníků, obětavých lidí, vědomých si toho, o čem tato kniha vypovídá. Jsem přesvědčen, že snad každého, kdo se na tomto díle o židovské tragédii účastnil, poznamenala tato práce na celý život.

Netýká se to jen tohoto projektu. Stojí také za zaznamenání, že na všech projektech Nadace Terezínská iniciativa pracují spolu s bývalými terezínskými vězni také jejich děti a vnuci - stačí jmenovat inž. Zdeňka Schindlera, hlavního realizátora computerového projektu a ing. Michala Borgese, hlavního ekonoma Nadace, ale navíc desítky dalších, kteří nemají mezi svými příbuznými terezínské vězně. Domníváme se, že v této zkušenosti Nadace Terezínská iniciativa je třeba nalézat odpověď na otázku budoucnosti Terezínské iniciativy. Samozřejmě její nositele musíme hledat mezi našimi dětmi a vnuky, ale její budoucnost není jen v nich, nýbrž ve všech lidech, kteří z vlastní vůle chtějí svou prací přispívat k naplnění toho poslání, pro které se Terezínská iniciativa zrodila.

Zakrátko budeme na prahu roku 55. výročí doby, kdy německé okupační úřady i u nás zahájily přechod ke konečné etapě toho, co nazývaly "konečným řešením židovské otázky". Je dobře, že na prahu tohoto roku předloží Nadace Terezínská iniciativa veřejnosti Terezínskou pamětní knihu. Měla by oslovit českou společnost, zejména mladou generaci, oslovit ji nejen pěticifernými počty obětí židovské genocidy v našich českých zemích spáchané, ale právě každým jednotlivým jménem, každým jednotlivým osudem v této knize zveřejněným. Aby konkrétní lidské bytosti, před půl stoletím opravdu zavražděné v plynových komorách, oslovily i ty, kteří píší po zdech "Cikáni do plynu", i ty, kteří chodí nevšímavě kolem těchto nápisů a kteří jsou lhostejní k jevům rostoucího rasismu.

Chtěli bychom také, aby tato kniha řekla své slovo do celkového německo-českého a česko-německého dialogu. Sledujeme-li jeho veřejné projevy, musíme konstatovat, že se z něho židovský osud, osud všech židů, ať pojímali své židovství národnostně, nábožensky či jako osudové historické společenství, jaksi vytrácí, jakoby v tomto dialogu neměl své nevyhladitelné místo, jakoby šlo o jiné téma. Terezínská pamětní kniha by měla vstoupit do tohoto dialogu a vyzvat zejména vedoucí české i německé účastníky tohoto dialogu. I když je tato kniha psána česky, snadno jí porozumí každý, kdo má dobrou vůli jí porozumět."

TEREZÍNSKÁ INICIATIVA NA SLOVENSKU

Činnost historické skupiny bývalých terezínských vězňů na Slovensku, působící v rámci Slovenského svazu protifašistických bojovníků, byla v tomto roce ve znamení 50. výročí osvobození koncentračních táborů a Roku tolerance.

Na Ekonomické universitě v Bratislavě se uskutečnil 29. března seminář k 50. výročí osvobození. Mimo bývalých vězňů se ho zúčastnilo i 450 vysokoškoláků. Přednášející vesměs zdůrazňovali, že nemůžeme být tolerantní vůči rostoucím projevům intolerance, a to ani letos, kdy byl vyhlášen Rok tolerance.

Na slavnostní vojenské přehlídce a na recepci 6. května, kterou na bratislavském hradě uspořádal prezident Michal Kováč, byl pozván i zástupce bývalých terezínských vězňů.

Slovenské národní muzeum, Muzeum židovské kultury a rakouské velvyslanectví v Bratislavě uspořádaly v květnu výstavu výtvarných děl, které vznikly v dubnu 1993 v Terezíně. Výtvarná díla tam vytvořili umělci z rakouské školy Antona Lehmdena. Vernisáže se zúčastnili předseda Národní rady Ivan Gašparovič a rakouský velvyslanec v Bratislavě Maxmilian Pommer.

Nadace Milana Šimečky zorganizovala natáčení rozhovorů na videozáznam. Výpovědi poskytli bývalí terezínští vězňové.

V knihkupectví AF se prodalo 5 kusů čítanky Cesta - cíl neznámý.

Šestnáct členů TI se sešlo 11. května na setkání bývalých terezínských vězňů. V předsednictvu TI budou slovenští členové zastupováni Evženií Grznárikovou.

Ladislav Zajac

PŘEDSEDNICTVO TEREZÍNSKÉ INICIATIVY

Na zasedání sněmu bylo zvoleno nové předsednictvo **Terezínské iniciativy ve složení:**
Věra Andrysíková, Eva Fantová, Anita Franková, Anna Hanusová, Margit Herrmannová, Lydie Holznerová, Helga Hošková, Jan Jecha, Ivana Jurečková, Miroslav Kárný, Felix Kolmer, Eva Kučerová, Dagmar Lieblová, Antonie Militká, Pavel Neumann, Hanuš Orlický, Erik Polák, Hanuš Schimmerling, Věra Schimmerlingová, Jiří Steiner, Michal Stránský, Eva Štichová.

Zástupci členů v zahraničí:
Evženie Grznáriková (Slovensko), Zuzana Justmannová (USA), Helga Kinski (Rakousko), Erich Rohan (SRN).

Členové revizní komise:
Ruty Blažková, Jaroslav Kraus, Milena Procházková, Richard Svoboda.

Usnesení sněmu Terezínské iniciativy

Sněm schvaluje zprávu předsednictva Terezínské iniciativy o činnosti a budoucích úkolech Terezínské iniciativy a ukládá nově zvolenému předsednictvu, aby ve spolupráci s Nadací Terezínská iniciativa, Památníkem Terezín, s Federací židovských obcí a Svazem bojovníků za svobodu zabezpečil důstojný program akcí k 55. výročí začátku soustavných deportací židovského obyvatelstva Čech a Moravy a vzniku terezínského ghetta. Jejich posláním bude nejen uctít památku umučených a zavražděných, ale také působit, aby jejich osud nebyl vyřazován ze současného česko-německého dialogu o minulosti této země. Sněm považuje Terezínskou pamětní knihu za významný příspěvek k tomuto dialogu a současně i za varování všem, kteří podceňují současné narůstající projevy rasismu, antisemitismu, šovinismu a netolerance.

Sněm Terezínské inciativy oceňuje, že naše vláda a náš parlament, když se ze strany německé vlády a německého parlamentu nedočkaly projevu dobré vůle k odškodnění obětí německé okupace, rozhodly se z humanitárních důvodů samy poskytnout materiální pomoc dosud žijícím bývalým vězňům německých koncentračních táborů a po nich pozůstalým vdovám, vdovcům a sirotkům. Tato pomoc české vlády a parlamentu však nemůže zrušit povinnost Německa poskytnout onu jinde uplatněnou formu odškodnění neodškodnitelného, tedy způsobem, aby se poskytnuté prostředky dostaly individuálně přímo lidem, kteří na ně mají nárok.

Sněm Terezínské iniciativy se obrací na vládu a parlament České republiky, aby v rámci současných česko-německých jednání tento požadavek rozhodně a důsledně uplatnily a aby nedopustily, že se tato otázka bude "řešit" pouze umíráním ještě žijících obětí nacistické perzekuce. Sněm zavazuje předsednictvo Terezínské iniciativy, aby v této věci vyvinulo další aktivitu, a vyzývá k tomu i Svaz bojovníků za svobodu i Federaci židovských obcí.

Sněm považuje za nejdůležitější úkol nového předsednictva, aby připravil opatření, která zabezpečí trvalou budoucí existenci a činnost Terezínské iniciativy. Zejména mu ukládá, aby příštímu sněmu navrhl kandidátku orgánů Terezínské iniciativy s významným podílem příslušníků druhé a třetí generace a aby předložil případné změny stanov, pokud budou potřebné k zabezpečení budoucnosti Terezínské iniciativy.

Sněm schvaluje předloženou zprávu o hospodaření a návrh rozpočtu Terezínské iniciativy s tím, že ukládá předsednictvu, aby v příjmové části rozpočtu hledalo rezervy, které umožní zvýšit v rozpočtu uvažovanou částku na financování akcí k 55. výročí zahájení soustavných deportací židovského obyvatelstva.

Sněm schvaluje zprávu revizní komise a ukládá předsednictvu projednat a realizovat její závěry. Současně pověřuje předsednictvo, aby projednalo všechny náměty a připomínky přednesené na zasedání sněmu, přijalo potřebná opatření a informovalo o nich prostřednictvím zpravodaje Terezínská iniciativa.

Praha 15. listopadu 1995

Zpráva revizní komise

Zprávu revizní komise přednesl sněmu její předseda Richard Svoboda. Konstatoval, že komise ve složení Jaroslav Kraus, Ruthy Blažková, Milena Procházková a její předseda, prověřovala průběžně během uplynulého roku hospodaření Terezínské iniciativy. Zprávy o revizích - byly tři - byly předávány předsednictvu Terezínské iniciativy, které na svých zasedáních přijalo jejich závěry. V průběhu celého roku komise nezjistila vážné nedostatky v hospodaření Terezínské iniciativy. Pro zlepšení její hospodářské činnosti doporučila komise sněmu, aby přijal tato usnesení:

Sněm ukládá nově zvolenému předsednictvu,

1) aby hospodaření Terezínské iniciativy za kalendářní rok bylo uzavřeno vždy ke dni 31. ledna následujícího roku.

2) Sněm doporučuje předsednictvu, aby uvážilo převedení částky 10 000,- Kč z majetku Nadace Terezínská iniciativa zpět do majetku Terezínské iniciativy. (Jedná se o částku, kterou jsme Nadaci Terezínská iniciativa převedli, abychom umožnili její založení.)

3) Předsednictvu se ukládá, aby o projednání revizních zpráv byl vždy záznam v zápisu o jednání předsednictva.

4) Předsednictvu se ukládá, aby evidovalo přijaté dary a zajistilo, aby všem dárcům byl do 14 dnů zaslán děkovný dopis s uvedením obdržené částky. Dodatečně je též nutné poděkovat alespoň za významné dary, např. od částky 1000,- Kč, které jsme obdrželi v roce 1995.

5) Předsednictvu se ukládá, aby vytvořilo organizační předpoklady pro řádné využití a řádné hospodaření s dědictvím po Tomanových.

6)Revizní komise navrhuje dnešnímu sněmu, aby ve stanovách případně založeného fondu z dědictví po Tomanových bylo stanoveno, že kontrolou hospodaření fondu se pověřuje revizní komise zvolená dnešním sněmem.

7) Revizní komise doporučuje, aby v návrhu usnesení dnešního sněmu bylo poděkováno všem pracovníkům, kteří se podíleli na vydání Terezínské pamětní knihy. Tuto knihu, která vznikla díky jejich obrovskému úsilí, považujeme za trvalou památku na naše umučené v koncentračních táborech nacistického Německa.

Praha 15. listopadu 1995

Nový svazek Terezínských studií a dokumentů

V těchto dnech vyšel druhý svazek ročenek Nadace Terezínská iniciativa, jejichž posláním je uveřejňovat výsledky českých i zahraničních vědců, kteří se zabývají historií Terezína let 1941-1945 v kontextu nacistického "konečného řešení židovské otázky", a současně seznamovat s dosud nepublikovanými terezínskými dokumenty. První dva svazky vyšly v německé verzi s názvem Theresienstädter Studien und Dokumente, od roku 1996 však tyto Terezínské studie a dokumenty začnou vycházet současně i česky.

Letošní ročenka obsahuje příspěvky osmnácti autorů. Německý historik Peter Witte se zabývá předhistorií 17. září 1941, kdy Hitler rozhodl, aby deportace německého a protektorátního židovského obyvatelstva na východ se uskutečnily ještě dříve, než německý wehrmacht vítězně dokončí východní tažení. Studie shrnuje poznatky současné historiografie o tom, jak došlo k deportacím německých, rakouských a protektorátních Židů do lodžského ghetta a k zahájení vyhlazovacího provozu v plynových komorách Chelmna.

Izraelští historikové přispěli třemi studiemi, Bronka Klibanská o diplomatickém pozadí tragické epizody s bialystockými dětmi v Terezíně, Jakov Tsur o osudech terezínského transportu AAy, který byl vyvražděn v Baranoviči, a R. Bondyová o složení a postavení kategorie terezínských "prominentů na odvolání".

Studii o podzimních transportech z Terezína do Osvětimi v roce 1944 a o okolnostech zavraždění židovského staršího Paula Eppsteina publikuje M. Kárný, Miroslav Kryl se nad stránkami deníku Willy Mahlera zamýšlí nad politikou správy ghetta, zejména pak motivací a postupem P. Eppsteina. Polská historička Krystyna Oleksy nakreslila portrét Salmena Gradowského, který jako člen sonderkomanda byl očitým svědkem zavraždění vězňů terezínského rodinného tábora v noci 8. března 1944.

Mezi dokumenty uveřejňuje letošní svazek dvě kapitoly z dějin terezínského ghetta, které koncem roku 1943 napsal inž. Otto Zucker, zavražděný 29. září 1944 v Osvětimi. Velkou výpovědní hodnotu má deník Ericha Kesslera, který podává obraz Terezína po příchodu zbytků evakuačních transportů v době od 20. dubna 1945. *(Viz str. 10).*

Za zaznamenání stojí i esej Karla Brauna Petr Kien aneb estetika jako odboj a stať Jiřího Diamanta, který po půl století bilancuje životy bývalých mladistvých vězňů terezínského rodinného tábora v Birkenau, kteří si říkají Birkenau-Boys.

Nadace Terezínská iniciativa vydává tyto ročenky v nakladatelství Academia, kde si je lze objednat na adrese: Nakladatelství Academia, Vodičkova 40, 112 29 Praha 1, anebo zakoupit v prodejně Academia na Václavském náměstí.

Ročník 1994 má 254 stran, ročník 1995 má 330 stran. Každý svazek stojí 150,- Kč, v zahraničí 20,- marek.

Cena za nejlepší dílo o holocaustu za rok 1995 udělena knize o terezínských dětech

Na 64. plenárním zasedání Rady židovských federací, konaném 16. listopadu 1995 v Bostonu, byly opět udělovány národní ceny za knihy se židovskou tematikou. Slavnostním aktem, který sponzoruje The Jewish Book Council, byla předána cena za nejlepší dílo roku 1995 o holocaustu knize českých autorů Marie Rút Křížkové, Kurta Jiřího Kotouče a Zdenka Orneta: *Je mojí vlastí hradba ghett?* V anglické verzi ji pod názvem *We are Children Just the Same* vydalo filadelfské nakladatelství The Jewish Publication Society, tisk připravilo pražské Aventinum.

Prestižní národní cena je vynikajícím završením nesnadné cesty k realizaci knihy, jejíž rukopis byl v podstatě dokončen už před 23 léty. Vytištění však znemožnila cenzura. Dr. Václav Král, DrSc., tehdy ve svém kuriózním lektorském posudku dokázal mj. uvést do souvislosti básně a prózu terezínských dětí s tzv. "agresí Izraele proti arabským národům." Tak měly být natrvalo do archivu odloženy výsledky badatelského a literárního úsilí, podávající až dosud nejobsažnější svědectví o osudech dětí, prošlých terezínským ghettem. Díky Marii Rút Křížkové se v sedmdesátých a osmdesátých letech uskutečnila dvě samizdatová vydání knihy v ineditní edici Kvart, redigované Janem Vladislavem.

Osnovou knihy je výběr příspěvků do časopisu V E D E M, který si od prosince 1942 do července 1944 v jediném exempláři psali a o pátečních večerech předčítali třináctí až patnáctiletí chlapci na "Jedničce" v L 417. Vzniklo tím 800 stran snad nejzávažnějšího literárního dokumentu z ghetta. Jeho autoři,

Na fotografii Valtr Eisinger

stojící na prahu dospělosti, vnímali přízračný lágrový svět se znásobenou citlivostí. Osobité a tvořivé společenství chlapců z "domova I" se vytvořilo pod pedagogickým vedením Valtra Eisingera, původně gymnazijního profesora z Kyjova-Orlové u Brna.

V E D E M vypovídá nejen o svých chlapeckých autorech, ale o celém životě za zdmi pevnostního města. Odkrývá často málo známé skutečnosti o výrazných osobnostech, vězněných v Terezíně, jako byli Karel Poláček, Rafael Schächter, Hans Krása, František Zelenka, Karel Švenk, Norbert Frýd, Hans G. Adler, Fredy Hirsch, Karel Berman, Gustav Schorsch, Bruno Zwicker a další. V časopise se již rýsovali pozoruhodné profily talentovaných chlapců. Fascinující je tvorba čtrnáctiletého básníka Hanuše Hachenburga, jehož všechny terezínské verše a stati jsou touto knihou vlastně poprvé jako celek zveřejněny.

Anglické vydání knihy, k níž předmluvu napsal prezident ČR Václav Havel, mělo již široký ohlas v zahraničních sdělovacích prostředcích. V Kanadě a USA se stala inspirací i k televizním pořadům.

V prosinci 1995 vydalo Aventinum knihu rovněž v původní české a německé verzi. Publikace obsahuje 74 barevných reprodukcí - kreseb z V E D E M i výtvarných prací jiných terezínských dětí - a 51 dokumentačních fotografií. Graficky dílo na vysoké úrovni upravil přední český grafik Jaroslav Sůra.

Jiří Kotouč

Výzkumné práce v postupimském Spolkovém archivu

K nejvýznamnějším projektům uskutečňovaným nyní Nadací Terezínské iniciativy a spolupracujícími organizacemi patří příprava třetího dílu Terezínské pamětní knihy (Němečtí Židé v Terezíně). Na přelomu října a listopadu 1995 se uskutečnila studijní cesta pracovníků Památníku Terezín PhDr. Vojtěcha Blodiga, CSc., a PhDr. Erika Poláka, CSc., do postupimských oddělení Spolkového archivu.

V bohatých fondech tohoto archivu je zachována dokumentace Říšského sdružení Židů v Německu, instituce, jež z nacistického příkazu soustřeďovala všechny německé Židy a vyřizovala jejich veškeré náležitosti. Předmětem výzkumných prací se stal zejména vztah Říšského sdružení k Terezínu a také jeho činnost v okupovaných Sudetech. V širším smyslu se pak badatelský zájem obracel hlavně k záležitostem představenstva Říšského sdružení, jehož vůdčí osobností byl pozdější terezínský judenältester dr. Paul Eppstein, k uplatňování nacistických protižidovských zákonů a opatření, k různým statistikám o Židech v Německu včetně Rakouska a Protektorátu, k procesu uzavírání tzv. smluv o zakoupení domova v Terezíně (Heimeinkaufverträge) a vlastmu souboru těchto smluv, atd.

K dílčím zájmům studijní cesty patřilo také zjištění stavu prací na novém vydání Pamětní knihy všech obětí nacistického pronásledování Židů v Německu, tj. včetně území bývalé NDR, které původní svazky nezahrnovaly. Nová edice se připravuje ve zmíněném archivu a pro budoucnost se rýsují dobré možnosti spolupráce mezi ním a Nadací Terezínské iniciativy tam, kde se publikační zájem obou institucí stýká.

Výzkum fondů Říšského sdružení Židů v Německu přinesl poměrně solidní představu o způsobech jeho činnosti a mechanismu fungování. Objednané kopie materiálů pak bude možné využít nejen jako jeden z pramenů připravovaného 3. dílu Terezínské pamětní knihy, ale také pro vědeckou, výstavní a expoziční činnost v Památníku Terezín.

Erik Polák

PŘÍPRAVA NOVÉ STÁLÉ EXPOZICE MUZEA GHETTA V TEREZÍNĚ

Před čtyřmi lety bylo při příležitosti 50. výročí zahájení deportací českých Židů a vzniku ghetta Terezín slavnostně otevřeno nově zřízené Muzeum ghetta v Terezíně. Jeho stálá expozice, vybudovaná ve velmi krátkém čase, byla v době svého vzniku považována za dočasnou a předpokládalo se, že bude v dohledné době nahrazena expozicí rozšířenou a doplněnou.

Na podzim 1994 byla stávající expozice zčásti reinstalovaná a doplněná o hebrejské verze hlavních textů. V roce 1995 byly v expozici umístěny videopřehrávače, na nichž mohou návštěvníci sledovat videozáznamy se svědectvími bývalých vězňů ghetta.

Zároveň byly v roce 1995 zahájeny přípravné práce na vybudování zcela nové expozice. Práce byly rozvrženy do několika etap. Prvním krokem se stalo ustavení desetičlenného autorského kolektivu, v němž jsou zastoupeni přední odborníci zabývající se problematikou tzv. konečného řešení židovské otázky a dějinami ghetta Terezín.

Východiskem pro další práci bude synopse, která určí základní obsahové zaměření i zásady výstavního členění nové expozice. Aby byla zajištěna maximální objektivita při rozhodování o její podobě, byla vyhlášena soutěž o návrh synopse uvnitř autorského kolektivu. Celkem bylo předloženo 5 návrhů, připravených jednotlivci nebo skupinami. K posouzení návrhů byla ustavena porota, vedená předsedou Terezínské iniciativy Doc. ing. Hanušem Schimmerlingem, CSc. Členové TI tvořili v této porotě nadpoloviční většinu a zastoupeni byli i dva představitelé bývalých terezínských vězňů ze zahraničí (SRN a Rakousko). Svá dobrozdání, jež pak byla k dispozici členům poroty, zaslaly ke všem návrhům významné zahraniční instituce a organizace - Beit Theresienstadt, United States Memorial Holocaust Museum, Muzeum Osvětim a Gedenkstätte Haus der Wannsee Konferenz.

Návrhy synopsí byly posuzovány jako anonymní (označené pouze šifrou) a anonymně probíhalo i hlasování poroty. Porota určila pořadí všech návrhů a vyhlásila vítězný návrh, jehož autory jsou Miroslav a Margita Kárných. Dala rovněž některá doporučení, týkající se způsobu dopracování definitivní synopse a využití některých myšlenek, obsažených v dalších návrzích. Na základě definitivní synopse bude vyhlášena soutěž na výtvarné prostorové řešení budoucí expozice a zpracováno její libreto.

Vojtěch Blodig

PAMĚTNÍ PLAKETA

Na první straně minulého čísla Terezínské iniciativy jsme psali o plaketě, kterou převzal z rukou prezidenta republiky Václava Havla předseda TI Hanuš Schimmerling.

Na tomto místě přinášíme fotografii Pamětní plakety z obou stran.

KONEC GHETTA V LODŽI

Koncentrační tábor Litzmannstadt (neboli ghetto v Lodži) měl dvojí konec. Velká aglomerace s 60 000 vězni byla od začátku srpna 1944 rozpouštěna denními transporty do Osvětimi a správa tábora počítala s jeho definitivní likvidací. Když se však sovětská armáda nečekaně na Visle zadrhla nebo zastavila, odhodlalo se vedení tábora k "zoufalému" kroku sebezáchovy. Aby pánové Biebow, Czarnulla a další nemuseli po vykonání svých mouřenínských úkolů kamsi na frontu, navštívili Himmlera a upozornili ho, že v areálu ghetta s jeho četnými továrnami a dílnami zůstalo při rychlé likvidaci tábora mnoho cenných surovin ve skladech a na pracovištích - nehledě na opuštěné svršky vězňů (zejména ložní potřeby), které by mohly účelně sloužit vybombardovaným uprchlíkům z různých částí hroutící se říše. Své argumenty "podepřeli" pánové darem šperků a různých jiných cenností v hodnotě jednoho milionu marek - jak bylo po válce soudně zjištěno při procesu se jmenovanými a jejich pomocníky, kteří tehdy neušli trestu smrti.

Himmler se dal "přesvědčit" a dovolil vedení ghetta, aby za pomoci 50 heftlinků dopravili na určená místa ve vnitrozemí vše užitečné. Kvapem před ukončením posledních transportů v posledních srpnových dnech byli podle vybraných profesí v pestrém spektru určeni vězňové pro naznačený úkol. Všichni se museli stěhovat do ubikací v opuštěné továrně na Františkánské ulici, kde byli stále hlídáni vojenskou policií. V překvapivě změněném táborovém režimu s daleko menší razancí museli po každodenním - spíš legračním - apelu shromáždit materiály, naložit je na malé nákladní vagónky (lóry), které stařičké tramvaje z Koblenzu nebo Štýrského Hradce odvážely na nákladové nádražíčko Marysin, které sloužilo ghettu mimo jeho hranice po celou dobu existence jako významný styčný bod s okolním světem (koňské povozy musely použít propustné zóny na Baluckém rynku, kde sídlila židovská správa ghetta).

K základní rotě mužů a kupodivu i žen přibývalo po 1. září ještě asi 220 vězňů, kteří se vynořili z různých úkrytů, kde již nemohli vydržet. Nic se jim nestalo, byli zařazeni někam do práce a jelo se dál. Vězňové se nemálo divili tomu, jak mohou i v ghettu vypadat příděly potravin. Protože velitelům už nestálo za to ponechat si z přidělených potravin valnou jejich část, kterou za války průběžně prodávali na černém trhu (soudně zjištěno), ponechali svým otrokům vše, co jim "náleželo". Moc toho nebylo, ale rozhodně víc než za předchozí tři roky. Esesáci a jejich pomocníci z Kripo měli zájem, aby práce pokračovaly plynule, ale nepříliš rychle. Do Reichu bylo odesláno 200 vagónů různých lůžkovin a přikrývek, polštáře, železo, dřevo, slaměné boty...

Situace se musela zákonitě změnit, jakmile Sovětská armáda po Novém roce 1945 zahájila přípravu na novou ofenzívu s cílem překročit Vislu a vyhnat německou armádu z Polska. Prostřednictvím ilegálních malých rozhlasových přijímačů, které vězňové-specialisté mezitím dali do provozu a u nichž byla nepřetržitě obsluha, byli jsme o průběhu válečných akcí (na rozdíl od dřívějška) informováni. Bylo nám jasné, že se - tak nebo tak - blíží poslední hodina. Kolektiv se rozhodl nečekat v nečinnosti. Protože jsme na celém areálu bývalého tábora (měřícím 4,2 km^2) měli prakticky volnost pohybu během dne - těch individuálních úkolů bylo tolik, že žádná armáda policistů by nestačila kontrolovat a sledovat každého (nehledě na rostoucí liknavost strážního personálu) - byly pro malé skupiny na různých místech vybudovány podzemní kryty umožňující aspoň krátkodobý útěk. Rovněž zadní zeď táborového areálu byla příslušným způsobem technicky připravena pro možnost nepozorovaného útěku.

Velitelé tábora považovali situaci i pro sebe za nebezpečnou a rozhodli se pro odjezd do Drážďan, ponechávajíce všechnu moc slabému kriminálnímu policistovi. Ten muž s příznačným jménem Schwind svůj historický úkol opravdu nesplnil - dne 17. ledna večer povolal židovského vedoucího tábora a v návalu strachu a beznaděje mu sdělil, že ráno přijde na obvyklý apel tzv. "Sonderkommando", které má zastřelením likvidovat všechny příslušníky táborové pracovní skupiny. Po svém návratu do ubytovny oznámil nám náš vedoucí, co se dozvěděl a dal každému volnost se rozhodnout. Valná většina vězňů volila riziko útěku a zmizela do připravených krytů. Jen s holýma rukama a prakticky bez jídla, žízeň stačil uhasit sníh. Nevěřící menšina - asi 30 lidí - vytrvala. Ráno přišli esesáci a byli z "pasivní vzpoury" tak bezmezně překvapeni, že se zmohli jen na to, nařídit těm, co zůstali, hledat utečence, což k žádnému výsledku nevedlo. Večer je všechny zavřeli do cel kriminální policie (nikoliv do ústřední věznice ghetta).

Válečná situace se pro Němce vyvíjela rychle velmi nepříznivým směrem. Večer 18. ledna dostalo německé vojsko a obyvatelstvo města rozkaz opustit neprodleně Litzmannstadt. Ráno do Lodže vjely sovětské tanky. V úkrytech jsme se - podle polohy - jen obtížně mohli orientovat o průběhu válečného dění. Během dopoledne 19. ledna ustala veškerá palba, což nemuselo bezpodmínečně znamenat vítězství ofenzívy. Brzy se však ukázalo, že nastalo to, čemu jsme nemohli uvěřit. BYLI JSME SVOBODNÍ! Nikdy jsem jako Žid nebyl bouřlivěji přivítán než tehdy.

Mezi 750 vězni, pro něž již bylo na židovském hřbitově vykopáno sedm hromadných hrobů, byla také hrstka pražských Židů, která se až v květnu mohla vrátit domů. Do té doby bylo o nás v osvobozené Lodži pečováno domácími a mezinárodními židovskými organizacemi.

Dr. Pavel Eckstein

Philipp Mandelbaum in memoriam

Už jeho jméno napovídá, že se nemohl vyhnout norimberským zákonům. Jenže natruc právě on vypadal jako prototyp germánské rasy. Vysoký, štíhlý, blonďatý, modrooký. Synagogu v životě neviděl a co znamená šalom, to mu museli vysvětlovat až spoluvězni v Terezíně. Pocházel z Berlína, jeho rodiče prý byli cirkusáci, moc jich neužil. Když byl s námi ve Wulkowě, bylo mu 24 let. Vrátil se s námi do Terezína a v květnu 1945 se dostal do Prahy. Do Berlína se mu nechtělo, naučil se drobet česky, namluvil si českou holku a chtěl v Praze zůstat.

Jenže hned po osvobození nabízeli Američané obětem nacismu skvělou budoucnost v zámoří, Philipp nabídku přijal, rozloučil se s dívkou a s Prahou a jednoho červnového dne 1945 odjel do Plzně, kde čekaly transportní vozy US-Army. Ty měly zájemce o odchod z Evropy odvézt kamsi do Bavor do sběrných táborů. Philipp nastoupil s úmyslem usadit se a žít v Austrálii. Na začátku svého nového života toho moc neměl. Vlastnil všeho všudy 1 obnošený oblek, 1 pár bot, jež mu sloužily už ve Wulkowě, 1 chlebník a 1 letitou cestovní brašnu. Jenže Philipp do Austrálie nikdy nedojel. Někde u Domažlic vozidlo havarovalo a Philipp se zabil. Přežil bombardování

pokračováníin na str. 10

dokončení ze str. 9

Berlína, přežil Wulkow a Terezín, dočkal se svobody. Ale nakonec si přece pro něho přišla smrt. Byl to dobrý kamarád.

Ze vzpomínkové brožurky Koncentrační tábor WULKOW, kterou vydal kolektiv bývalých "Wulkowanů" za přispění Terezínské iniciativy.

Z terezínského deníku Ericha Kesslera

20. duben 1945

... Dneska přišel první transport Židů, které dovezli z různých táborů v Německu, zpátky do Terezína. Asi v 30 dobytčácích přijelo okolo 1700 lidí. Další transport s 27 vagóny stojí v Bohušovicích. Transport je na cestě od 9. března, tedy šest týdnů. Ti lidé jsou v hrůzném stavu: polomrtví hladem, oblečení v hadrech, ženy ostříhané dohola. Z vagónů bylo doposud vyloženo 70 mrtvých, kteří zemřeli v posledních dnech. Většina lidí už nemůže ani stát. Možná, že je mezi nimi i Hans, protože tam údajně mají být lidé ze Schwarzheide. Za pár dní se z evidence dozvím víc. Je strašné dívat se na to, jak nedůstojně se s lidmi zachází. Že si mohou vzít lidé něco takového na svědomí. Večer přišel Harry a vyprávěl, že pomáhal vykládat nemocné z vagónů a nosit je na různé ambulance. I on byl úplně zdeptaný a otřesený. Když ty chudáky přinesli na pokoj a oni uviděli bíle povlečené postele, rozplakali se. Svlékli je a umyli. Na zádech měli na prst silnou vrstvu špíny. Pak dostali zvlášť uvařenou polévku, aby pro ně nebyla moc těžká do žaludku.

21. dubna 1945

... Dnes přibyly další transporty z koncentračních táborů. Lidé přijeli částečně vlakem, částečně přišli pěšky. Tentokrát jsem sám viděl vykládání z vagónů, resp. příjezd. Je to nepopsatelné! Vyhublí, často až na kost, zašpinění, oblečení jen do hadrů, s těžkými dřeváky, zčásti bosí, na prsou přišité číslo, na zádech olejovou barvou namalované K. L. nebo velký červený kříž nebo skvrnu, jako dobytek na porážku. Mnoho jich muselo být odvezeno na voze na ambulance. Jejich šaty a věci se musely na dvoře kasáren spálit, protože jsou všichni zavšivení a nemocní. Ty, co měli ještě sílu jít sami, dovedli do lázní a tam se vysvlékli. Nejdřív se ze všech sil bránili, protože měli ještě v paměti, jak byly v Birkenau ženy a děti vlákány do sprch, pod záminkou, že se musejí ještě před odchodem transportu vykoupat, a pak tam byly usmrceny plynem. Z Litoměřic přišel transport žen. Stál jsem před dětským domovem. Děti se dívaly zamřížovanými okny na ten smutný průvod. Při pohledu na děti propukly mnohé ženy v pláč při vzpomínce na okamžik, kdy jim násilím vzali jejich vlastní děti, které pak už nikdy neviděly. Ve všech jazycích bylo slyšet slovo "dítě". Rvalo to srdce a oko nezůstalo suché. Před Sudetskými kasárny stálo několik esesáků, kteří měli pro všechen ten nářek jen hloupé poznámky a smích. Myslím, že je ten smích brzy přejde. Příchozí vyprávějí, že jim Angličané a Američané byli stále v patách a už to opravdu nemůže dlouho trvat.

22. dubna 1945

... Dnes přijel další transport 11 vagónů. Šel jsem na světnici k Franzovi v Hamburských kasárnách, protože odtamtud je vidět přímo na koleje. Otvírali jeden vagón po druhém a ty, kteří ještě mohli chodit, srovnali do průvodu a odvedli je umýt, obléct a na jídlo. Nemocní zůstali nejdřív ve vagónech a pak je z druhé strany naložili na nosítka a dopravili na ambulance. Když byly vagóny prázdné, bylo teprve vidět celou tu hrůzu a bídu. Zůstali tam mrtví. V každém vagóně čtyři, pět, a i mnohem víc. Dokud byla v těchto vychrtlých a zmučených tělech ještě jiskřička života, měli v sobě ještě něco podobného člověku. Ale teď tam leží hromádka, která byla kdysi člověkem, jako jsme my. Zkroucení, nažloutlou voskovou kůží potažené kosti, s široce rozevřenýma očima, ústy vydechli poslední zbytek života. Jejich boj proti více než mocnému protivníkovi byl po všechna ta léta nadarmo. Doslova nejposlednější zbyteček síly vydobyli ze svého těla, než v tomto nerovném boji podlehli. Proti všemu se bránili a všechno snášeli, ale hlad je přece přemohl...

Večer byla vydána vyhláška Rady starších, ve které se nám sděluje, že se pan Dunand, člen Mezinárodního červeného kříže, zúčastnil schůze Rady starších (poprvé vůbec) a vydal prohlášení, že tábor Terezín může nadále počítat s plnou podporou Červeného kříže a že je pověřen udržovat bezprostřední a stálé spojení s touto institucí. Obyvatelé se vyzývají ke klidu a rozvážnosti, jakož i k dalšímu vykonávání práce. Je to vlastně to očekávané převzetí Terezína Červeným křížem.

Překlad: deel

HRDINOVÉ

V poválečném Německu (podle naší totalitní propagandy pouze v NSR) se vytvořily skupinky násilnických a alkoholem si odvahu dodávajících mladíků, kterým se případně říkalo "Halbstarke". Ten pojem vystihoval jejich "hrdinství", které propukalo pouze za určitých okolností: Muselo jich být víc, než byl počet často zcela náhodně vybraných nevinných obětí, jindy šlo o jedinou oběť. Museli být buď jen sami ozbrojeni prostředky, kterými bili a zraňovali své "protivníky", nebo museli mít alespoň značnou převahu v počtu i v úderné síle. Jejich duchovními dědici jsou dnešní skini, kteří od nich převzali všechno, včetně oné "polosíly".

Duchovními předchůdci a vzory "polosilných" německých mladíků byli esesáci. Zažili jsme jejich specifickou statečnost zblízka, a jak se říká, na vlastní kůži. Na jaře roku 1944 se množily nálety spojeneckých letadel na důležitá německá zbrojní a průmyslová zařízení zapojená do německé válečné mašinerie. Byl to jeden z důvodů, pro který se nacisté rozhodli odložit likvidaci židovských vězňů v Osvětimi-Birkenau BIIB (a pravděpodobně i v jiných vyhlazovacích táborech) a využít zbytku jejich fyzických sil k odstraňování důsledků tohoto bombardování. I náš transport asi tisíce relativně tělesně zdatných mužů do Schwarzheide měl jako prvotní úkol likvidovat škody způsobené nálety na továrnu na výrobu syntetického benzínu z hnědého uhlí BRABAG.

Ona zmíněná fyzická (značně relativní) zdatnost byla brzy ta tam. Důsledné uplatňování všech aspektů nacistického vyvražďovacího koncentráčnického systému (včetně vysilující práce, nedostatečné stravy a důmyslně krutých trestů) brzy vykonalo své. Přibylo nemocných a vyčerpaných a ubylo "práce schopných". Chodili jsme pěšky většinou do továrny BRABAG odstraňovat následky spojeneckých náletů. My - vězni - jsme každý nálet toužebně očekávali a radovali se z něho. Znamenal odpočinek od vysilující práce. Nebezpečí, které v sobě skrýval i pro nás

pokračování na str. 11

(a jak se ukázalo, jednou se i krutě projevilo a nálet stál životy našich kamarádů, neboť tříštivé bomby spadly do části lágru vězňů a vyhnuly se části, kde bydleli SS), jsme v důsledku stavu našich těl i myslí vnímali méně než radost z dočasného přerušení práce.

To však mělo i další, pro nás tenkrát méně významnou dimenzi. Z našich "statečných" strážců se stávaly obratem uzlíčky vyděšených zbabělců, kteří se starali jen o co nejrychlejší nalezení bezpečného úkrytu. Na nás v těch chvílích zcela zapomínali, aby si pak po odhoukání náletu tím více sami sobě dokazovali své "hrdinství nadlidí".

Při jednom z náletů se vzňaly vagony se syntetickým benzínem, zapojené do soupravy připravené k odjezdu. Oheň přeskakoval, ale některé vagony dosud nehořely. Naši strážci se postavili do bezpečné vzdálenosti a namířili na nás pušky. Zároveň nás nahnali do toho hořícího pekla, abychom odpojili vagony, které se dosud nevzňaly. Dnes už si nepamatuji, zda i ve své zvrácené mysli uvažovali a poručili nám odpojit vagony tak, že mezi hořícím posledním a nehořícím prvním vagonem zůstal jeden "obětovaný". Pravděpodobně to tak nebylo, protože kdybychom se zdráhali pustit se do tak nebezpečné práce, mohli nás sice postřílet - bez rizika, že by za to byli pohnáni k zodpovědnosti - ale pak by povinnost zachránit benzín pro válečné operace přešla na ně.

I jenom vzít do holých dlaní rozpálené části spojovacího systému mezi vagony stálo nadlidské úsilí. Jak se nám to podařilo, nevím. Ani jak jsme v tom zoufalém fyzickém stavu dokázali odtlačit vagony nezachvácené požárem do bezpečné vzdálenosti.

Vím jen, že se z nás vězňů nikdo při té šílené transakci nezranil. A naši strážci si pak mohli znovu připadat jako hrdinové. Až do příštího náletu.

Pavel Stránský

WULKOW - výzva pro jiné

Pracovní skupina Wulkow - s krycím názvem "Zossen" - odjela z Terezína v počtu 200 mužů 2. března 1944. Jejím posláním bylo budovat v lesním porostu za braniborskou vesnicí Wulkow baráky pro ústupové úřadovny Hlavního úřadu říšské bezpečnosti, tedy ústředny gestapa a sicherheitsdienstu, zřejmě však i pro jiné říšské úřady podobné sorty. Říšský vůdce SS Heinrich Himmler sice už dávno předtím zakázal vysílat z Terezína vzdálenější venkovní komanda - byla odvolána i poslední dvě, z Panenských Břežan a z rosicko-oslavanského uhelného revíru -, ale pro sebe samo si gestapo udělalo výjimku.

Vězňové ve Wulkowě zůstali ovšem ve stavu Terezína, byli odtud zásobováni, chránili své rodiny před zařazením do východních transportů a byli s nimi v písemném styku. Jejich osudy mezi 2. březnem 1944 a půlnocí 3. února 1945, kdy se vydali na zpáteční cestu a po osmi dnech a nocích, kdy se v dobytčích vagonech vrátili do Terezína, jsou obsahem brožury "Koncentrační tábor Wulkow 1944-1945", kterou letos za finanční podpory Terezínské iniciativy vydala skupina bývalých wulkowských vězňů.

(Z brožury je citováno na straně 9 tohoto čísla - pozn. redakce.)

Kolektiv autorů pracoval na základě textu zpracovaného dr. Ernstem Weissem a doplněného sedmi dalšími. Připojena je příloha - vyprávění ing. Jiřího Ecksteina o osudu těch wulkowských, kteří po návratu do Terezína byli vysláni do německé vesničky Schnarchenreuth, ležící blízko západní hranice České republiky. Zřejmě se tam mělo stavět něco obdobného jako ve Wulkowě, ale v chaosu posledních dní války z tohoto záměru nic nezbylo a komando se po strastiplné cestě vracelo do Terezína.

Útlá knížka o 30 stranách plní dobře svou informativní úlohu a představuje současně i výzvu. Když jsme pro Terezínskou pamětní knihu zpracovávali údaje o tom, kde všude byli nasazeni terezínští vězňové deportovaní dále z Terezína, poznali jsme mnoho jmen obcí a pracovišť, o nichž ještě nikdy nic nebylo publikováno.

Nespojí se na příklad vězňové, kteří přežili Oederan či Friedland nebo Stutthof, aby připravili podobnou brožuru jako ti z Wulkowa?

Miroslav Kárný

Položení kytice

Ani letos jsme nezapomněli položit kytici k pamětní desce na zdi u Parkhotelu, na místo, odkud odcházely transporty do Terezína.

Za Terezínskou iniciativu květiny na desku zavěsili v den konání sněmu Terezínské iniciativy Margit Herrmannová, Helga Hošková a za II. generaci Ivana Jurečková a Michal Stránský.

Oznámení

V roce 1991 jsme vás informovali o přípravě vydání sborníku Čítanka Terezín. Rukopis jsme připravili k vydání, ale do dnešního dne se nám nepodařilo získat potřebné finanční prostředky pro realizaci tohoto projektu. Kopie příspěvků jsou uloženy v Židovském muzeu v Praze, originály textů vracíme autorům. Věříme, že se v budoucnu najde možnost publikaci vydat.

Na naši výzvu v roce 1991 se přihlásilo několik set zájemců o knihu a někteří poslali peněžní šeky, které jsme nevyzvedli a předpokládáme, že se peníze vrátily zpět odesilatelům. Tři zájemci poslali peníze v hotovosti a prostřednictvím tohoto oznámení jim navrhujeme, aby tyto drobné částky věnovali Terezínské iniciativě (porto by přesáhlo jejich hodnotu). Několik šeků došlo na konta různých organizací a nelze je vyhledat a vrátit.

Věříme, že odesilatelé tuto situaci pochopí a příjmou naši upřímnou omluvu.

Anna Lorencová, Alena Munková
(vydavatelé čítanky)

Brundibár v Hamburku

Iniciativa Hanse Krásy je spolek přátel a podporovatelů Terezínské iniciativy se sídlem v Hamburku. Jeho předsedkyně Jutta Witthoefftová nám oznámila, že jako první jeho projekt, realizovaný v Německu, byla premiéra dětské opery Hanse Krásy Brundibár v německém provedení. Při této příležitosti vydala Iniciativa Hanse Krásy program, který uveřejňuje text opery, dokumentaci k její historii a řadu článků a vzpomínek přibližující německému čtenáři, proč "Brundibár" sehrál v Terezíně tak významnou roli.

NÁVŠTĚVA "mateřského" KONCENTRÁKU

Toto spojení substantiva a adjektiva pokládám za jedno z nejabsurdnějších. Přesto jsme se 21. dubna 1995 vypravili právě do Sachsenhausenu, "Mutterlageru" "dceřinného" koncentráku Schwarzheide.

O organizační záležitosti se staral triumvirát přeživších "Švarzhajďáků" Richard Svoboda, Jirka Lom a Jirka Franěk. Manželka a já jsme byli pravidelně ve styku s prvně jmenovaným a dovedeme (nebo možná nedovedeme) si představit, jakou dala ta příprava "fušku". Původní plán počítal s cestou autobusem po památnících a pamětních deskách v blízkosti hromadných hrobů, rozesetých po trase našeho hladového pochodu v dubnu a květnu 1945. Udržují je s pomocí místních zastupitelstev zejména mladí Němci, členové skupiny "Hledačů stop" (Spurensucher). U každého z těchto němých svědků židovského utrpení až do posledních dnů a hodin války jsme chtěli položit věnce, setrvat chvíli v tichém zadumání a pomodlit se kaddiš.

Organizace vzpomínkových dní na konec války a utrpení obětí nacismu po 50 letech v řadě zemí Spolkové republiky Německo byl gigantický úkol, jehož vyhodnocení si jistě provedou (nebo už provedli) Němci sami. My jsme se setkali s řadou organizačních nedotažeností, nedomyšleností a šumů, ale jako celek nás (doufám, že to smím prohlásit i za ostatní) tato akce uspokojila. Až na to, že organizátoři ze Spolkové země Braniborsko, jež byla naší hostitelkou, pozměnili náš původní plán cesty autobusem a poslali nám všem (přesně řečeno téměř nám všem), kteří jsme předem ohlásili účast, jízdenky na vlak do Berlína. K řadě zmatků položili organizátoři základy už tím, že byli současně ve spojení s Richardem Svobodou jako vedoucím zájezdu i s jednotlivci. Vyskytly se případy, že kdosi dostal poštou jízdenku a místenku na různé dny, nebo obě na jiný den než 21. 4. atd. Richard Svoboda naštěstí opatřil prozíravě jízdenky a místenky navíc a všechny nedostatky vyřešil doslova "za jízdy". Organizátoři zapomněli rovněž na povinný příplatek na vlak tzv. Inter-City, ale i to později napravili.

Takže 21. 4. 1995 nás vyjelo z nádraží Holešovice v 8.45 hod 18 bývalých vězňů Schwarzheide a 13 manželek.

V 15.30 hod. jsme dorazili do Berlína a nasedli do připraveného autobusu. Všichni až na Aviho Fischera. Ten se zdržel čekáním na visačku "Guest" a dostavil se k zavřeným dveřím autobusu. Bylo v něm pro něho místo, ale vedoucí našeho autobusu se z neznámých a nepochopitelných důvodů usnesla, že Avi nesmí přistoupit a musí za námi dojet dalším autobusem. Přesto se dala mou manželkou Věrou kupodivu alespoň přemluvit k otevření dveří a podání housky Avimu. Věra totiž ví, že Avi musí jako diabetik jíst v určitých intervalech, a pamatovala na to při přípravě cesty. Avi v tu chvíli onu housku už opravdu potřeboval. Po tomto malém - a zcela zbytečném - kapricu autobusové "vedoucí" se stalo okřídleným heslem každého odjezdu kamkoli - téměř místo počítání nebo známého: "Má každý svého souseda?" jen: "Je tu Avi? Ano. Tak můžeme jet."

Na tomto místě považuji za nutné upozornit na to, že všechno, co jsem o Avim napsal a ještě dál uvedu, je prodchnuto přátelskou láskou k němu a obdivem k jehom encyklopedickým vědomostem. Ale k jeho profilu patří i profesorská touha neustále vykládat a poučovat (a on má skutečně z čeho čerpat) i profesorská roztržitost a zapomětlivost. Když jsme byli (i se starším synem) na návštěvě v Izraeli v roce 1993, vzorně se o nás staral a vozil nás na místa, která právem pokládal za vhodná zhlédnutí. A po celou cestu vykládal a zodpovídal spoustu našich otázek. Se zmíněnou encyklopedickou hloubkou a šíří. Od původního tématu udělal řadu odboček, neméně zajímavých a významných, aby se pak - po dost dlouhé době - neochvějně vrátil k původně zvolenému nebo nadhozenému tématu. Přičemž jsme najednou zůstali na silnici stát. Tématem plně zaujatý Avi prostě zapomněl šlapat na plyn. Při svých návštěvách u nás bydlíval u svého kolegy profesora Hajse a oba si zřejmě domluvili, že si budou navzájem pořizovat zajímavé výstřižky z novin. Vznikly tak dva soubory: výstřižky z českých deníků a časopisů a výstřižky z izraelských periodik, především z Jeruzalem Post. Avimu záleželo na tom, abych si anglické výstřižky přečetl i já, a tak pro mne přivezl sebou do Německa objemnou igelitovou tašku plnou novinových výstřižků. Myslím, že mnohý čtenář už vytušil, kterou. Ano, samozřejmě, tu "českou". I to patří k charakteristice Aviho, kterého máme rádi i proto, že ho k sobě pozveme na oběd, manželka se "vytáhne", ale Avi vůbec nevnímá, co jí, protože vykládá svůj názor na určitý problém, jehož řešení mu je nade vše.

Věnoval jsem mu tolik místa v tomto vyprávění i proto, že prodělal nedávno vážnou operaci a že na něho prostě nemohu stále nemyslet.

Ale zpět k vlastnímu tématu: Z Berlína nás autobus dovezl do rozsáhlého komplexu zvaného Bogensee Centrum-Internationales Bildungs-Centrum (IBC). V letech 1946-1990 patřil tento konglomerát budov Mládežnické organizaci NDR a byla zde vysoká škola mládeže pro funkcionáře FDJ a zahraniční studenty ze satelitních zemí SSSR a z rozvojových zemí. V roce 1991 převzal toto zařízení Mezinárodní svaz pro sociální práci s mládeží a v současné době se zde konají příležitostné kongresy a kurzy politického vzdělávání. Ale teď to nejdůležitější: Bogensee bylo od roku 1936 Goebbelsovým venkovským sídlem. A já si v duchu představoval, jak se obrací v hrobě, nebo ještě lépe: Jak mu kdosi sdělí do pekla: "Hele, Pepo, víš o tom, jak se ti v tvým bejvalým venkovským sídle roztahujou Židi?"

Celou naši skupinu ubytovali v jednom z domů, nazvaných po různých metropolích a městech, konkrétně v "Haus Budapest". Čekání na přidělení "domu" a pokoje v něm se na můj (náš) vkus a s ohledem na tolik vychvalovaný německý smysl pro organizaci dost protáhlo. S tímto "smyslem" kontrastovala i skutečnost, že bylo zdánlivě nemožné najít v tomto rozsáhlém komplexu bar, bistro, kavárnu apod., kde by bylo možno koupit si v onu dobu něco k pití. Mnoho věcí a možností jsme pak i nadále zjišťovali - jako kdysi v lágrech - pomocí šeptandy a náhodných objevů. Měli jsme sice přiděleny dvě snaživé studentky jako průvodkyně (jedna se dokonce dorozuměla česky), ale patřily naneštěstí do kategorie snaživých lidí, kteří "to myslí dobře", a to je, jak známo "vůbec to nejhorší". Jejich snažení mělo většinou také opačný výsledek, jak uvedu později na konkrétním případě. Náhodný objev byla otevřená Vídeňská kavárna v "Haus Berlin" a pomocí šeptandy jsme se dozvěděli od slovenské dvojice, že v "Haus Reggio di Calabria" lze obdržet po DEM 100,- na osobu plus náhradu některých výdajů (kupř. za letenku z Tel Avivu či Sydney a zpět, za příplatky na rychlík Inter-City atd.). Okamžitě jsme tuto zvěst šířili dále, až se dostala i k našim dvěma průvodkyním, které nás o ní

měly informovat.

Počínaje večeří 21. 4., začalo fungovat i zásobování cestovními balíčky, v nichž byly kromě sendvičů i nápoje a ovoce.

22. 4. jsme vyjeli dopoledne autobusem směrem na západ do blízkého Sachsenhausenu. Téměř současně začínalo slavnostní zahájení projevy členů delegací z celého světa a zástupců německých organizací a otevření výstavy dokumentárních fotografií. K projevům se připojil svým příspěvkem za české Židy Jirka Franěk a většina z nás využila možnosti prohlédnout si výstavu dokumentárních fotografií v době, kdy v ní nebyl nával návštěvníků. A také asi vědomě či podvědomě (a právem) proto, že si projevů ještě bohatě užijeme.

Odpoledne jsme odjeli do Berlína a projeli jeho původní východní i západní část. Přestože od opětného sjednocení Německa už uplynulo pár let, musel jsem si maně vybavit v duchu známou anekdotu: V newyorském hotelu najde host obligátní bibli a v ní vložené upozornění: "Budeš-li se cítit osamělý, přečti si... atd."

Kdosi k tomu připsal: "Nebo zavolej Mary na číslo telefonu..."

A třetí host připojil doušku: "Zkusil jsem obojí, ale nedá se to srovnat." A ani obě části dříve rozděleného města srovnání nesnesou.

Myslím, že nám ukázali (i díky výbornému průvodci) z Berlína vše, co bylo možno v daném omezeném čase vidět.

V určité době, ale už nevím kdy a který den, se dostavili zástupci německé cestovní kanceláře, aby napravili nekoordinovanost jízdenek a místenek na zpáteční cestu.

V IBC připravovali na večerní recepci (23. 4.) soustavu stanů či krytých hal a jednou z nich jsme museli pokaždé projít, abychom se dostali do své "Budapešti". Protože jsme jí procházeli vícekrát, mohli jsme i sledovat postup příprav. Jako při každé velké výstavě, veletrhu, recepci apod. se nám zdálo, že to přece nelze včas stihnout. A jako vždycky se to stihlo.

23.4. jsme odjeli po bohaté snídani znovu do Sachsenhausenu (s dalším cestovním balíčkem). Tam už kromě toho fungoval obrovský stan s velkým výběrem jídel a pití, vše zdarma. V 15.00 hod. začala tryzna, při níž promluvili zástupci jednotlivých zemí, organizací atd. i jednotlivci sami za sebe. Jako při každé podobné události se střídaly obsahově velice cenné projevy (vzpomínám zejména na bojovný, ale naprosto věcný a vyvážený projev rabína z Izraele) s jinými, které jen opakovaly, ba rozmělňovaly už mnohokrát řečené, a s projevy čistě "seberealizačními". Po kaddiši jsme položili i my v řadě delegací jiných zemí věnec k místu vyhraženému památce umučených českých Židů. Při projevu (mimochodem velmi hodnotném) ministra zahraničí SRN Klause Kinkela došlo k hlasitým projevům nesouhlasu, pískotu atd. demonstrujících Kurdů, kteří se dostavili vyjádřit svůj protest proti dodávkám zbraní Turecku.

Při odjezdu jsme měli příležitost ocenit obrovské nasazení policejních a jiných ochranných sil v okolí sachsenhausenského komplexu. Při vjezdu do IBC nastala velká zácpa autobusů na příjezdové silnici. Po pojíždění doslova po metrech se náš autobus dostal až asi 300 m (pěší zkratkou) od ubytoven, ale organizátorka (pobíhající sice vzrušeně a hbitě, avšak zcela neúčinně) kolem autobusů nedovolila, abychom vystoupili a došli pěšky. Teprve asi za hodinu nepříjemného čekání a popojíždění dovolila otevřít dveře a dojít vzdálenost pěšky; ta se za hodinu zkrátila asi na 100 m. Naše přidělené dívky - organizátorky nám sdělily, abychom nešli hned po příjezdu na recepci. Že prý se sejdeme společně na místě, které pro nás asi za hodinu po zahájení recepce zarezervují.

Prošli jsme znovu částí stanu k ubytovně. Vše už bylo kompletně připraveno, včetně teplého a studeného buffetu, jehož stoly se prohýbaly pod spoustou vybraných lahůdek všeho druhu. Troufám si říci, že se chuťové buňky každého bývalého koncentráčníka začaly okamžitě řadit do spořádaných pětistupů. Když jsme se asi po té hodině sešli, zavedly nás naše "vedoucí" na místa dávno obsazená někým jiným. Rozutekli jsme se po různých částech stanového komplexu a - většinou ve stoje - paběrkovali zbytky původně bohaté nabídky. Nebýt onoho "geniálního" nápadu našich "organizátorek", nepřišli bychom ani o vyslechnutí zásadních projevů po první hodinu recepce. Přesto se, myslím, podařilo nám všem pořádně se přejíst, byť méně důstojným způsobem.

S ohledem na odjezd domů, stanovený na odpoledne 24. 4., vyjednal Richard Svoboda za všeobecného souhlasu zájezd do Schwarzheide a nástup do vlaků až v Drážďanech místo v Berlíně. Hlavním důvodem návštěvy Schwarzheide bylo zástupné položení věnců a uctění památky mrtvých kamarádů za původně plánovanou cestu autobusem po trase hladového pochodu.

Položili jsme věnce u památníku na malém parčíku a na místě bývalého tábora. U obou se Avi pomodlil kaddiš, neboť - k ostudě nás všech - byl jediný schopen přečíst hebrejský text modlitby.

Pracovníci BSAF Schwarzheide připravili mezitím pohoštění, u něhož jsme "setrvali v přátelské besedě" až do odjezdu autobusu do Drážďan. Ze strany BSAF Schwarzheide se zúčastnili pan Vogel, paní Zinkeová a za "Hledače stop" pan Senenko a mladík, jehož jméno neznám.

Jako celek vyzněla část smutečních oslav, jichž jsme se zúčastnili, podle mého názoru důstojně. Škoda jen, že vláda SRN tak dlouho a tvrdošíjně váhá se spravedlivým odškodněním už jen skutečné hrstky žijících přeživších. Pochybuji totiž velice o tom, že se někdo z nás účastní oslav 100. výročí osvobození koncentračních táborů.

P.S. Byl jsem požádán o sepsání této zprávy. Vypracoval jsem ji tak, jak jsem zájezd vnímal, a stylem, který je mi vlastní. Nečiním si naprosto nárok na to, že jsem viděl celek i jednotlivosti přesně tak jako ostatní účastníci zájezdu.

Pavel Stránský

Pomník v Letech u Písku

Jako členka Terezínské iniciativy jsem se zúčastnila pietního aktu v Letech u Písku, kde byl sběrný a kárný tábor pro Romy.

Na místo mne vezl mluvčí místních Romů, který mi vyprávěl o smutném osudu Romů za okupace, který vyústil v tragédii tak podobné naší. Vyprávěl o tom, jak krutě se s nimi zacházelo, jak otřesné byly hygienické podmínky v táboře, o následné epidemii skvrnitého tyfu a vylíčil strádání romských rodin ještě než je čekalo "konečné řešení" v Osvětimi-Birkenau.

Mluvil však také o neutěšené dnešní situaci Romů a o neblahém mlčení o jejich bývalém utrpení.

Slavnost v Letech byla velice důstojná. Zúčastnil se jí p. prezident Havel, p. ministr Tigrid a další státní a vládní představitelé. Trvalý déšť a rozbahněné přístupové cesty ke skromnému pomníku tvořily pozadí tryzny.

Soucitná slova jsou jen malou útěchou. Jako bývalé oběti rasové nenávisti nesmíme mlčky přihlížet, když se opět rozmáhá nenávist k menšinám. Až příliš dobře známe scénář sahající od vyloučení ze společnosti, vyvolané zlovolnou propagandou, přes ostouzení až k zabíjení.

Že nejde o pouhou rétoriku dokazuje, že v den pietního aktu, byl zavražděn Rom před očima jeho rodiny.

Margit Herrmannová

TEREZÍNSKÉ GHETTO A JEHO EVROPSKÁ DIMENZE

Ve dnech 24. až 26. října 1995 se v Terezíně konala mezinárodní konference "TEREZÍN 1945-1995 - DĚJINY TEREZÍNSKÉHO GHETTA A JEHO EVROPSKÁ DIMENZE". Zúčastnili se jí historici z České republiky, Izraele, Polska, Německa a Rakouska. Pozvání přijali i někteří z bývalých vězňů. Konference, konaná v roce 50. výročí osvobození terezínského ghetta, byla rozdělena do tří tematických celků.

První byl věnován závěrečnému období vývoje ghetta, jeho mezinárodním souvislostem, osvobození tábora a repatriaci bývalých vězňů. Druhý byl zaměřen na osud německých Židů v Terezíně a třetí na zkušenosti z počítačového zpracování dat o bývalých vězních koncentračních táborů.

Jednání konference zahájil ředitel Památníku Terezín Jan Munk. Připomenul nebezpečí, jaké představují projevy rasismu a násilí v dnešním světě a z toho vyplývající potřebu hledání historických poučení z největší tragédie dosavadních dějin lidstva a jejich využívání v zápase o demokracii u nás i v celé Evropě.

Úvodní referát "Podzimní transporty 1944" přednesl Miroslav Kárný. Těmito transporty byla do Osvětimi přivezena velká většina vězňů terezínského ghetta, neboť říšské vedení SS potřebovalo oslabit rezistenční potenciál Terezína v době, kdy se obávalo českého povstání, a současně využít terezínské pracovní síly pro zbrojní výrobu. Většina deportovaných však byla jako "neužiteční jedlíci" zavražděna hned při příjezdu do Osvětimi. V tomto smyslu se tyto transporty právem nazývají likvidační, ale Himmler právě v této době potřeboval Terezín jako falešné alibi a neměl v úmyslu podzimními transporty terezínské ghetto likvidovat.

Referát "Poslední dny války a první měsíce míru v Terezíně", který přednesl Vojtěch Blodig, se věnoval evakuačním transportům, jejichž příchod do Terezína znamenal poslední tragický předěl v dějinách tábora. Nejenže vedl ke zdvojnásobení počtu vězňů, ale především přinesl velké zdravotní, zásobovací, sociální a psychologické problémy. Těžkou zkouškou se stalo především zvládnutí epidemie skvrnitého tyfu. Teprve po zrušení karantény mohla být zahájena repatriace, ukončená až v srpnu 1945.

Gerhart M. Riegner (Švýcarsko) připravil referát "Vztah Mezinárodního výboru Červeného kříže k Terezínu v závěru války". Využil svých vlastních poznatků z činnosti v ženevském úřadu Světového židovského kongresu, který byl v kontaktu s mezinárodním výborem Červeného kříže. Zabýval se příčinami jeho selhání v otázce pomoci vězňům koncentračních táborů a odhalení nacistické genocidy Židů.

Livia Rothkirchen (Izrael) analyzovala názorové diference mezi představiteli terezínské samosprávy a hlavní politické proudy mezi vězněnými. Helena Krejčová se zabývala poslední fází činnosti Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky v Praze, jeho strukturou a zločiny jeho příslušníků v posledních dnech války. Anna Hyndráková přiblížila osvobození Terezína prostřednictvím vzpomínek vězňů a jejich svědectví při poválečných soudních procesech. Svědectví přímých účastníků ukázala obrovské problémy a nebezpečí spojená s příchodem evakuačních transportů, atmosféru života v táboře v posledních dnech války i po osvobození a zápas za záchranu tisíců ohrožených lidí v době tyfové epidemie.

Rovněž Jiří Franěk vycházel ve svém referátu o terezínských vězních v táboře Schwarzheide ze svého osobního prožitku, zabýval se však i dosavadní literaturou na toto téma.

Závěrečný referát prvního dne, který přednesl Tomáš Pasák, se zabýval osobností Přemysla Pittera, jeho bojem na obranu Židů v letech války i na záchranu židovských dětí po ní. Připomenuta byla i jeho úloha při pomoci německým dětem během poválečného odsunu. Bylo to poslední vystoupení tohoto českého historika, který zemřel na selhání srdce několik dnů po konferenci.

Druhý den zahájil jednání Wolfgang Benz (Německo) referátem "Terezín - zapomenuté místo německých dějin?" Zamýšlel se v něm nad úlohou, jakou hrají dějiny terezínského ghetta při překonávání těžkého dědictví minulosti v poválečném Německu a současným stavem německé historiografie i publicistiky v této oblasti. Tento stav označil za neuspokojivý.

Ernst L. Ehrlich (Švýcarsko) se zabýval vztahem Říšského sdružení Židů v Německu k Terezínu a především osobností dr. Leo Baecka, který byl vůdčí osobností nejen pro německou komunitu v Terezíně, ale i duchovní život v celém táboře.

Truda Simonsohnová (Německo) hovořila ze své osobní terezínské zkušenosti o druhém židovském starším ghetta, Paulu Eppsteinovi. Obhajovala jeho postoje a odmítla záporná hodnocení obsažená v pracech H. G. Adlera. Její stanovisko podpořil v následujícím vystoupení Miroslav Kryl, který se opíral především o deníkové zápisy Egona Redlicha a Willyho Mahlera.

Mona Körte (Německo) ve svém příspěvku načrtla obraz terezínského ghetta v německé poválečné literatuře. Rita Meyhöferová (Německo) analyzovala průběh deportací berlínských Židů, strukturu jejich komunity v Terezíně, úmrtnost a podíl na složení vězňů ghetta. Ludmila Chládková na příkladu obyvatel jednoho z terezínských domů v době ghetta sledovala konkrétní osudy německých Židů, kteří sem byli deportováni.

Úvodní referát třetího dne jednání "Počítačové zpracování dat o bývalých vězních terezínského ghetta" zpracovali Zdeněk Schindler a Miroslav Kárný. Seznámili v něm přítomné s metodami použitými při přípravě databáze bývalých vězňů a vydání Terezínské pamětní knihy. Dále referovali Jan Percer (Polsko) a Thomas Grotum (Německo) o zkušenostech z počítačového zpracování dat v Muzeu Osvětim. Ruth Bondyová (Izrael) přednesla příspěvek o této činnosti v Beit Theresienstadt, opírající se o materiály, jež připravila Alisah Schillerová a Natalia Marmasse. Alexandr Avraham informoval o způsobu zpracování a využití těchto dat v památníku Yad Vashem. Florian Freund hovořil o zkušenostech a problémech při realizaci projektu zpracování dat rakouských obětí holocaustu a Detlef Garbe o zpracování dat vězňů KT Neuengamme a jeho pobočných táborů.

Referáty i následná diskuse ukázaly podobnost mnoha problémů, které jsou řešeny v jednotlivých zemích a potřebu užší vzájemné spolupráce. Zástupci zúčastněných institucí se proto dohodli na pravidelných kontaktech a výměně materiálů.

Konference měla ryze pracovní průběh. Jak úrovní přednesených referátů, tak i celkovou atmosférou se stala nejen součástí aktivit Terezínské iniciativy a Památníku Terezín k 50. výročí osvobození Terezína, ale i významným podnětem pro další výzkum jeho historie.

Vojtěch Blodig

VĚDECKÁ KNIHOVNA NADACE TEREZÍNSKÉ INICIATIVY

V českých knihovnách, a to i v knihovnách univerzit a vědeckých ústavů, je velký nedostatek zahraniční vědecké literatury. Nedostatek literatury brzdí vědecký výzkum historie Terezína a celého vražedného procesu "konečného řešení židovské otázky" a současně i tolik žádoucí pedagogickou a popularizační činnost. Vědečtí pracovníci, učitelé a studenti středních i vysokých škol, muzejní pracovníci, novináři, spisovatelé a všichni, kteří se s touto tematikou setkávají, získávají jen velmi obtížně přehled o zahraniční literatuře.

Nadace Terezínské iniciativy začala budovat vědeckou knihovnu, která má alespoň poněkud zlepšit současnou situaci. Zatím se podařilo nakoupit a dary doplnit víc než 300 knih základní literatury vydané v Německu, Rakousku, USA a Izraeli. Vypracovává se výpůjční řád a vytvářejí se i další nezbytné předpoklady, aby co nejdříve mohla být knihovna dána do provozu.

Vedoucí knihovny je Ing. J. Býčková. **Knihovna je v Dlouhé ulici č. 37 v Praze 1.**

II. generace, aneb kdo jiný?

Jsme příslušníky tzv. II. generace. Zároveň jsme pouze dva (z druhé generace), kteří pracují ve výboru a předsednictvu. Když se před časem ve výboru Terezínské iniciativy uvažovalo o nutnosti zapojit do práce II. a III. generaci, přišlo nás několik na domluvenou schůzku. A výsledek? Jsme pouze dva.

Každý z nás dvou chce ve výboru a v předsednictvu pracovat. Chceme, jsme ochotni a snad i schopni, každý ve svém oboru, něco pro tuto společnost udělat. Ale proč jsme jenom dva?

Terezínská iniciativa je společnost lidí, které pojí k sobě děsivý prožitek Terezína a následujících koncentračních táborů. Tato zkušenost je, žel nebo díky bohu, nepřenosná. Nelze ji zřejmě přenést ani na nejbližší, tedy na vlastní děti. Nás, tedy příslušníky II. generace, už nic nespojuje. Pouze vědomí příslušnosti k židovství, úcta k rodičům a někoho občas i přesvědčení, že by nebylo správné, aby celé utrpení našich předků bylo jen tak zapomenuto.

Jsme tedy přesvědčeni, že v Terezínské iniciativě, má-li být vůbec tato společnost v budoucnu zachována, budou pracovat pouze děti a vnuci vás, příslušníků I. generace. Záleží proto především a jen na vás, zda dokážete přesvědčit své syny a dcery, své vnuky a vnučky, aby se do práce Terezínské iniciativy zapojili. Kdo jiný by měl v této práci pokračovat? Kdo jiný by se měl snažit o to, aby holocoust neupadl v úplné zapomnění? A v tomto případě vůbec neplatí výmluva: Můj syn je velmi zaměstnaný právník a nemá ani chvilku čas. Má dcera je v práci přetížená lékařka, nebo můj syn je zaměstnaný u zahraniční firmy a je chvíli v Chicagu a chvíli třeba v Honolulu a tudíž nemá čas v TI pracovat. (Podobná zdůvodnění jsme totiž už vyslechli.)

Ani my dva nemáme volného času nazbyt. Přesto cítíme, že tato práce není zbytečná. Doufáme, že se v budoucnu najdou lidé, kteří by chtěli v práci Terezínské iniciativy pokračovat. A když ne . . .

Ivana Jurečková
Michal Stránský

Karel Berman, učitel hudební výchovy v Terezíně

Bylo mně necelých čtrnáct. Žila jsem v Terezíně v dívčím domově L 410 v pokoji č. 25. Karel Berman k nám chodil často. Jednou v podvečer roku 1943 vynesl někdo ze sklepa (už si nepamatuji kdo) do našeho pokoje staré harmonium, které ve sklepě sloužilo terezínským hudebníkům a skladatelům. Karel Berman k němu usedl, zájemkyně z domova se sesedly nejen kolem něho, ale doslova po celém pokoji. Pro mě, která jsem z domova uměla poslouchat a vnímat hudbu, začalo cosi nevšedního. Karel Berman po vyprávění o Antonínu Dvořákovi nám přehrál a přezpíval celou Rusalku. Vše doplnil ještě výkladem o skladbě. Takový to byl učitel a propagátor české hudby ve zlých podmínkách koncentračního tábora. Od té doby, kdykoliv slyším Rusalku, přeběhne mi mráz po těle a vzpomenu si na Karla Bermana.

Uplynulo mnoho let po válce a já jsem měla příležitost mu poděkovat a říci o svých pocitech. Odpověděl, že jsem druhá, která se mu takto svěřila.

Ještě jednou, mistře, upřímné díky za jeden krásně prožitý večer v Terezíně.

Lydie Holznerová

Betreueři a betreuerky v Terezíně

Roky utíkají a dávno ty tam jsou časy, kdy jsme my, nynější šedesátníci, byli chovanci dětských domovů v Terezíně. Tím spíš bychom konečně měli připomenout záslužnou činnost vychovatelů v terezínských dětských domovech.

Jako děti jsme musely v terezínském prostředí překonat bolestnou izolaci, citové strádání ze ztráty domova a vytržení z rodinného života. Byly jsme navíc zbaveny možnosti soustavně se vzdělávat.

Proto bylo ohromným a obdivuhodným činem odhodlání našich vychovatelů překlenout tuto propast a naopak ulehčit a "zpříjemnit" nám náš osud. Bez ohledu na vlastní těžkosti a osobní strázně se snažili udržovat v našich dětských kolektivech optimistickou náladu a perspektivu, abychom si neuvědomovaly úděl, který nás pravděpodobně čeká. Nedopustili, abychom ztrácely morálku a podléhaly depresím. Vedli nás k pořádku a hygieně, k touze po vzdělání, k vzájemnému pochopení a pomoci, zkrátka ke kultuře chování a k dobrým mezilidským vztahům. Takové úsilí o normální výchovu v nenormálních podmínkách, snaha vybřednout z materiální a duševní bídy, v nás dosud vyvolává obdiv a láskyplné vzpomínky.

Jejich přičiněním jsme si mohly dokonce doplňovat naše mezery ve vědomostech, které musely vzniknout naším vyloučením ze škol a neztratily jsme tak schopnost učit se.

A tak, díky jim, jsme mohli my všichni, kteří přežili, najít místo a uplatnění v novém životě. Patří jim za to naše nejhlubší vděčnost a úcta.

Eva Štichová, bývalá chovankyně L 410

Poděkování

...upřímně vám děkuji za čestné uznání, jehož se mi z podnětu paní Hany Reinerové od vaší společnosti dostalo.

Vždycky jsem měl a mám řadu židovských přátel a nikdy jsem nerozlišoval, kdo jsme se z jakých rodičů narodili. Sám sobě bych se nemohl podívat do očí, kdybych jim byl, dle svých slabých sil a možností, nepomohl. Obávám se, že toho ostatně nebylo tak mnoho.

Tím víc si vašeho ocenění vážím, protože jsem nic podobného nečekal.

Jan Hanuš,
hudební skladatel

SCHWARZHEIDE - schůzka bývalých vězňů

V pondělí 27. listopadu t.r. se konala schůzka bývalých vězňů z koncentračního tábora Schwarzheide. Na schůzce, které se zúčastnili i rodinní příslušníci, jsme oznámili vydání knížky vzpomínek Jiřího Fränkla.

Přítomní dostali knihu v česko-anglické verzi. Jirka se vydání knížky, žel, nedožil. Zemřel 1. června 1994 v Anglii.

Na schůzce jsme se také dohodli, že založíme klub bývalých vězňů ze Schwarzheide. Uvítáme v něm i rodinné příslušníky žijících i zesnulých spolu-vězňů. (Oznamte nám, prosím, adresy.)
Kontaktní adresa:
Jiří Lom c/o Knihovna ŽO, Maiselova 18, Praha 1.

Richard Svoboda, Jiří Franěk

Dvakrát o jedné akci

Dne 2.12.1995 se sešli členové Terezínské iniciativy se svými potomky v Divadle hudby, aby se zejména z druhé a třetí generace dozvěděli víc o významu kultury a zvláště divadla pro vězně bývalého ghetta v Terezíně. O terezínské kulturní činnosti hovořila paní Kavanová, sama účastnice tehdejších činoherních aktivit. Poté předvedl Dismanův soubor nové nastudování dětské opery "Brundibár".

Podle závěrečného potlesku diváků lze soudit, že se toto setkání všem líbilo.

Eva Štichová

... právě jsem se vrátila z Divadla hudby, kde se mělo konat setkání členů TI a hlavně jejich dětí a vnuků. Tedy těch, kteří by měli po nás převzít štafetu. To vše by bylo v pořádku, kdyby ...

Právě proto, že jsme tam přivedli podle pokynů druhou a třetí generaci, nebo-li ty, kteří mají po nás převzít úkol, aby se na ghetto nikdy nezapomínalo, měla být tomuto setkání věnována mimořádná pozornost. Bohužel, opak se stal pravdou.

Už začátek - začalo se o čtvrt hodiny později. Nevím proč, nikdo to také nevysvětlil. Čekala bych, že někdo mladé přivítá, ocení jejich zájem. Nestalo se. Na pozvánce bylo uvedeno, že budou recitovány básně Jiřího Ortena. Samozřejmě se nepřednesly, nikdo nezdůvodnil, proč.

Zato úvod paní Kavanové byl příšerný. Nevím, proč nebyl instalován mikrofon. Tak se také stalo, že paní Kavanová - promiňte mi tu impertinenci - si tam něco "huhňala", takže jí nebylo téměř rozumět. Pokud jsme něco zaslechli, tak se dopouštěla neodpustitelných omylů. Především nebyla snad vůbec připravená, opakovala se, vracela se k věcem s kulturou v Terezíně nesouvisejícím, jako na příklad k shnilým bramborám a k tuřínové polévce. Mnohem důležitější by bylo zdůraznit ten fakt, že i v tak vyšinuté době, kdy nad námi neustále vládl strach z transportů, v době, kdy byla pošlapána veškerá lidská důstojnost, kdy lidský život byl méně než nic, jsme našli v sobě tolik mravní síly, že jsme dokázali uvést divadelní hry, opery, že jsme nepadali jen do bláta, do něhož jsme měli být zašlapáni.

V tom tkví hlavní smysl terezínské kultury. Snad je můj odsudek příliš příkrý, ale i já jsem jeden z účastníků terezínského kulturního života, já to tak cítím.

Ještě, že provedení Brundibára poněkud napravilo předchozí špatný dojem. Za to dětem z Dismanova souboru patří dík.

Prosím vás proto nakonec: Pokud budete podobné akce opakovat, věnujte jim mimořádnou pozornost, chcete-li, aby Terezín nezmizel z povědomí lidí až my, jeho nedobrovolní obyvatelé, už tady nebudeme.

H. Nolová

Zajímavosti z dopisů

Hana Fousková píše o své matce Emilii Reinwaldové, která byla v Terezíně u dětí z Bialystoku. Podařilo se jí, propašovat své dcerce obrázek, který dostala od některého z dětí darem. Emilie Reinwaldová pak jela s dětmi dále "do neznáma" - dnes víme kam. Do osvětimských plynových komor. Rodina paní Fouskové měla přibližně 50 členů, jen 10 z nich se vrátilo. Z toho důvodu má velký zájem o pamětní knihu.

* * *

Paní Olga Fajkusová psala Terezínské iniciativě z nemocnice. Maminka jí zemřela, když její dceři ještě nebylo 18 let. Uznání nároku na odškodnění jí nyní v její nemoci velice pomůže.

Lístek z Osvětimi

Oddělení "Instalation und Wärmetechnik" bylo v Terezíně vedeno ing. Jiřím Voglem, který byl též členem Ältestenratu. Jednou přišel na pracoviště, kde jsem pracoval s Frickem Epsteinem. Jiří mu řekl, že je zařazen do příštího transportu do Osvětimi a požádal ho, aby v případě, že by mohl odtamtud psát, adresoval svou zprávu jemu osobně. Navrhl mu, aby pak udělal jehlou u některých písmen z třiceti dovolených slov malé dirky, aby tak při seřazení označených slov vzniklo slovo nové, ze kterého by se dalo poznat, co se vlastně v táborech na východě děje. Korespondenční lístek skutečně za čas došel a Jirka mi jej ukázal. Spojením označených slov vzniklo slovo: GIFTGASTOD.

Mysleli jsme tehdy, že vězňové pracují v dolech, kde jim hrozí otrava plynem.

Vdova po Jirkovi Voglovi se na tento lístek pamatovala, nenašla jej však a domnívala se, že jej Jirka předal některé instituci, hledal jsem ale marně v Muzeu ghetta v Terezíně, v archivu Malé pevnosti i v Židovském muzeu v Praze.

Snad by měl někdo z členů Terezínské iniciativy takový, nějakým způsobem označený lístek?

Honza Sladky, Hamburk

Kdo to ví

Do kartotéky v ŽNO přišla z Arolsenu zpráva o datu úmrtí Šimona Salzera, narozeného 2. 10. 1904 v Královci a zemřelého 22. srpna 194? v Osvětimi. Na tuto zprávu asi někdo už dlouho čeká, ale jméno žadatele uvedeno není.

* * *

Dr. Albrecht Biedl z Berlína nám v dopise položil otázku: do ghetta v Lodži bylo možno poslat jednou měsíčně 25 marek správě ghetta a za to dostat dopisnici s podpisem obdarovaného. Ptá se, zda tyto peníze opravdu došly adresátovi a v případě, že ano, v jaké formě byly vypláceny. A zda něco obdobného bylo možné i v Terezíně.

Následující povídka je převzata ze stejnojmenného souboru povídek, vydaného nakladatelstvím SEFER Praha a Terezínskou iniciativou. Soubor povídek vyšel česky a anglicky (v jednom svazku) a německy. Autor napsal povídky v češtině a angličtině, do němčiny byly později přeloženy.

HOŘÍCÍ NEBESA

Viděl jsem tě jakoby z druhého břehu. Ne více než třicet kroků ode mne vzdálena, ale tvůj hlas jsem už nikdy neuslyšel. Travnatá země, jež nás toho rána oddělila, připomínala houbu nasáklou nočním lijavcem. Stála jsi poněkud stranou od ostatního davu, který zůstal po tvé levici. Už jsi neplakala. A nyní si uvědomuji, maminko, že ani v noci jsem neslyšel tvůj pláč.

Těžká noc byla za námi! Tu noc snad každý, kromě umírajících na marodce nebo v blocích pro staré lidi, překročil zákon o večerním klidu. Kdo by byl mohl spát po zprávě, která 30. června 1944 kolem 6. hodiny večerní jako dravá voda zaplavila celý náš birkenauský tábor? Tisíc v selekci Mengelem vybraných mužů odchází v 5 hodin ráno na práci. Kam? Prý do Buny. Je to nemnoho kilometrů vzdálená továrna na gumu. Nikdo tam nevydrží déle než tři měsíce.

Nesmysl! Do sirných dolů nás vrazí. Tam se vydrží jen měsíc. Pak nastupuje nová směna.

Hloupost! Jde se pryč, daleko pryč, až do Francie, na opevňovací práce. Tam ať si nás pak hlídají!

Hoši, nedělejte si naděje! Všecko, slyšíte, všecko jde do gázu! Plyn, a žádné výlety! Nevěřte, že lagerälteste jde s námi! Němec je Němec, to si pamatujte! Nejprve půjdem my, pak ostatní. Celá povídačka o práci je komedie, strach ze vzpoury. Větří, že něco chystáme. Je konec, pamatujte, je konec!

Běžel jsem, letěl jsem k tobě. U vchodu dvanáctky jsme se setkali. Tvá drobounká scvrklá postavička, vyschlá hladem, se ke mně nachýlila a objala mě. "Jirko, je to pravda? Prý už zítra jdete a mně dnes nezbyl žádný chleba. Jak bych si to byla pomyslila, že právě zítra. Ale počkej, chlapče, hned budou vydávat, vezmeš si můj příděl s sebou, musíš být silný, musíš se vrátit! Kvůli mně a tátovi, musíš!"

Tentokrát mě pustili k tobě na blok bez odporu. Nikdo už neporoučel a nebylo nikoho, kdo by uposlechl. Zavládl chaos, který neopustil tábor po několik dní. Minuli jsme dvě čtveřice kójí a úzkou uličkou vlevo jsme se protlačili pod tvé lůžko. V přeplněném bloku se tísnila spousta žen různého stáří, jež rozrušeně hovořily, stojíce v uličkách nebo sedíce na pelestích dolních lůžek. Mnohé ležely nemohoucně ve svých kójích jako v širokých temných kukaních a hlavy pozvedávaly, jen když se blížila velitelka jejich oddělení s pravidelnou dávkou chleba.

Divil jsem se, jak čile ses vyšplhala na své místo u stropu. Vzpomněl jsem si přitom na naše včerejší setkání v umývárně. Hledal jsem tě po ránu, abych ti přinesl trochu nasládlé kávy, kterou mi dali na dětském bloku. Šla ses prý mýt. Kolem deváté hodiny ranní bývala rozlehlá umývárna dosti opuštěna. I nyní jen tu a tam stála vychrtlá těla mužů a žen; někteří z nich prali ve žlabech studenou vodou své hadříky, jiní napolo nebo úplně vysvlečeni se omývali.

Rozhlížel jsem se. Spatřilas mě první a zaslechl jsem tvé radostné zavolání. Pohlédl jsem směrem, odkud se ozval hlas, ale neviděl jsem tě. "Jirko, Jirko," opakovalas. Teď, teď jsem se už k tobě blížil, ale dosud tě nerozeznával. Stál jsem užaslý na dva kroky před tebou. Bílé vlásky padaly do mokrého čela. Světlá košilka nekryla tělíčko. Spuštěna přes chatrnou sukni rýsovala útlé boky. Poprvé v životě jsem tě spatřil obnaženou. "Maminko!" zvolal jsem nahlas. "Prsíčka, ubohá prsíčka!" křičel jsem v duchu. Nebylo studu v tvých očích. Jen bolest, která říkala: "Podívej se, chlapče, co zbylo z tvé mámy! To jsou prsa, z nichž jsi sál život!"

Nyní jsem usedl vedle tebe a vtiskl ti svou rozpálenou hlavu do klína. Bylo tu nahoře dost volno, ze čtyř sousedek, obývajících s tebou tuto malou prkennou prostoru, ležela tu jen jedna jediná, zřejmě těžce nemocná žena. Když mě spatřila, pootočila se ke mně a tázala se mdle: "Je to pravda, prý půjdeme všichni na práci do Německa? Já přece nemohu pracovat, vždyť se ani neudržím na nohou!"

"Nebojte se!" tišilas ji podivným hlasem, "my nepůjdeme na žádnou práci."

Položilas ruku na mé čelo. Tvoje láska, síla, víra a bolest mnou procházely. Až po chvíli jsem řekl: "Zítra ráno odejdu. Zůstaneš tu s tatínkem sama. Pavla má své děti na starost, budete tedy muset být oporou jeden druhému."

"Jirko, ty věříš, že opravdu jdete na práci?"

"Nevím. Myslím, že ne. Ale je připravena vzpoura. Jsme spojeni s některými vězni ze všech osvětimských táborů. Na dané znamení vypukne na mnoha místech požár. I bloky budou hořet. Nastane zmatek a vězni se rozprchnou. Skupina těch, kteří mají mapu, mohla by se zachránit. Ovšem většina. . ."

"Vím, co chceš povědět. Většina bude postřílena nebo násilím odvlečena do plynu. Je to hrozná představa. Což my, my máme život za sebou. Ale děti! Tolik dětí! Nemohu na to ani pomyslet. Ty však musíš učinit pro svou záchranu vše, co je v tvých silách! Kvůli mně a tátovi, musíš!"

Když jsem opouštěl dvanáctku, rychle se stmívalo. Nad nedohlednou prostorou osvětimských táborů civěly husté mraky. Síť drátů, nabitých elektřinou a blyštících se září červených světélek, nabízela rychlou smrt. Dřevěné strážné věže trčely v pravidelných vzdálenostech nad tábory. Tu a tam jsem spatřil připravené hlavně ocelových rychlopalů. Poblíž nedalekého březového háje se rýsovala nízká cihlová stavba s nápadným komínem. Šlehal z něho rudý plamen, olizoval nebe nad námi a krvavě je zbarvoval. Létaly z něho saze a šířil se z něho pach, který štípal do očí a tvrdě nám připomínal, co nás očekává. Zdálo se, že sama nebesa se pekelně rozhořela.

Zachvěl jsem se chladem. Myšlenky se rozlétávaly. Cítil jsem s bolestnou jistotou, že se tato etapa našeho života prudce schyluje ke konci. Ale přitom jsem věděl, že v týchž mrtvých okamžicích, jež jsem právě žil, jinde patrně proudí život svým pravidelným tokem. Střídá se den a noc. Čechy uléhají ke spánku. Na pokraji Prahy, v malém pokojíku ve starém předměstském domě, možná že právě v této chvíli Blaženka zhasla lampu. Třeba právě nyní tlumené rádio šeptá zprávy o vraždění v osvětimských pecích. A ona myslí na život svého chlapce, který ji před odchodem slíbil, že se vrátí.

Válka se zvolna vracela do svého ohniska. Pídili jsme se po nových zprávách z bojišť. Do Birkenau jsme vstoupili

pokračování na str. 18

s poznámkou "půl roku zvláštní péče". Ani den víc. Rozuměli jsme tomu rozsudku.

6. června 1944 tábor tiše jásal. Od úst k ústům šla jediná píseň: INVAZE! To Hospodin shlédl na naše utrpení a vyslyšel modlitby svého lidu! V tomto posledním měsíci půlroční lhůty jsme věřili vášnivěji než kdy dříve. Ale dni, ty nekonečné dni míjely a zprávy z fronty ustávaly. . .

Nedaleko našeho tábora vedla železniční trať a my jsme mohli denně být svědky, jak muži a ženy, matky s dětmi, starci i babičky s vnoučaty opouštěli své rance a ubírali se ke krematoriu. Celé noci divoce štěkali psi a kulomety ženoucí své oběti.

Červen, měsíc našich velkých nadějí, se končil. Šel jsem těžce vzhůru po táborové silnici k osmadvacítce, bloku pro přestárlé a nemocné muže. Tam u stropu, ve čtvrté kóji vlevo, se tísní tatínek. Blok je zavšivený, nasáklý zápachem z nemocných a umírajících. Je tu však klid, většina starců spí, jen z některých míst se chvílemi ozývá sten.

Také tatínek usnul. Usedám opatrně k jeho nohám, které přikrývám odhrnutou tenkou dekou. "Když jsem byl malý, když jsem byl malý, když jsi mě houpával na klíně ..." stará píseň bzučí mou bolavou hlavou. Můj drahý, starostlivý táto! Ty veselý a přímý, který jsi nikdy nikomu nedovedl ublížit. Slzy se mi derou do očí a matné světlo žárovky se tříští. Vše se míhá a mozek nezvládá skutečnost. Jako by to vše byl jen hrozný sen.

Přímo nad hlavou začal bláznivě bubnovat déšť do lepenkové střechy. Ze stropu stékají na lůžka praménky kapek a v uličkách se tvoří první louže. Tatínek si utírá mokré čelo a probouzí se. Prchám pryč, dříve než mě může spatřit.

Venku je tma, zima a lijavec. Přebíhám na druhou stranu do sedmadvacítky, mateřského bloku, abych dal sbohem sestře a jejím dvěma dětem, dvanáctileté Bibi a šestiletému Jiříčkovi. Když jsem vstoupil, první, co mi blesklo hlavou, byla představa obrovského hromadného pohřbu. Neslyšel jsem nic než tisícihlasý pláč. Protlačoval jsem se až dozadu množstvím matek, mužů a dětí. Manželé přicházeli strávit poslední noc se svou rodinou.

Hlomoz přerušila mladá žena, jež vstoupila na nízký cihlový komín, vedoucí po zemi a dělící blok po délce na dvě stejné poloviny. Na pravém rameni měla černou pásku s bílými písmeny značícími, že je vedoucí bloku. V rukou chovala malou holčičku. Vše se utišilo. "Matky," zvolala pevným hlasem, "dozvěděla jsem se, že bude vypraven také ženský pracovní transport. Prosila jsem dnes Mengeleho, abychom směly děti vzít s sebou. Odmítl. Nemáme tedy jinou možnost, než buď jít na práci samy, nebo zůstat zde s dětmi. Každá se můžete svobodně rozhodnout. Chcete vědět, jak se rozhodnu já? To je přece samozřejmé. Učiním to, co věřím, že každá z vás: své dítě nikdy, děj se co děj, neopustím."

Sestra Pavla podávala mně, užaslému překvapením, celý bochník chleba na cestu. Neloučila se se mnou, ale slíbila, že k ránu ještě za mnou zajde s novými zprávami. Bibi mi skočila kolem krku a plakala. Viděl jsem, že si svůj osud uvědomuje. Můj pohled zatěkal přímo vzhůru. Setkal jsem se s otevřenýma očima asi čtrnáctiletého děvčátka. Po pás nahá ležela na břiše. Byla hluboce vykloněna a pozorovala nás. Malá ňadra se pohupovala jako dvě dozrávající jablka. Pro tento pohled jsem na několik vteřin na vše zapomněl . . .

S bochníkem chleba pod kabátem, smáčen proudy vod, utíkal jsem temnotou a kalužemi zpět na svůj blok, na sedmičku. Zde ovšem rovněž nikdo nespal. Chvíli co chvíli přicházely nové zprávy, které si vzájemně odporovaly. Plyn nebo práce, smrt nebo život - to byla otázka, která visela ve vzduchu. Ti na blocích pro staré lidi a matky s dětmi měli svůj problém dořešen. Avšak zde vládla železná vůle nedat se odpravit jako jehňata. Zachránit, co se ještě zachránit dá. Rovněž představa, že se třeba nikdo ve světě o naší smrti nedozví a že snad vrahové jednou zůstanou nepotrestáni, silně působila. Potřeba vypovědět světu, čím jsme prošli, drala nás k životu. Jenom teď v noci byla příhodná doba ke vzpouře. Avšak naděje, kterou Mengele v nás rozsel, když v minulých dnech vybral v selekci asi dva tisíce zdravých mužů a žen pro pracovní transporty, silně viklala rozhodnutím. Německý lagerälteste, námořník a vrah odněkud z Hamburku, zasvěcený do našich piklů, varoval před vzpourou. Zapřísahal se ujištěním, že na nádraží jsou připraveny vagóny pro transport jednoho tisíce mužů. V příštích dnech prý pojede další vlak. Pokus o útěk, spojený se vzpourou, by tuto možnost zcela zmařil. Naše vedení slíbilo lagerältestovi smrt, není-li pravda, co říká.

Otírám mokré tělo a připravuji si svůj uzlíček pro případ odjezdu. Pak opět přebíhám na dvanáctku. Tys dosud čekala. Pomáhal jsem ti upravit promočené lůžko. Jen dvě světla, hořící na obou koncích bloku, vrhala tmavé stíny. Bubnování deště neustávalo, ale bylo již promíšeno oddechováním spících žen. Položil jsem si k tobě hlavu a oba jsme mlčeli. Rychlost svého dechu jsem přizpůsoboval tvému. Dotýkal jsem se tvého krku a paží a přál jsem si, aby nás nic od sebe neodloučilo. Silně jsem toužil být opět malým chlapcem, ztrácet se ti v náručí, vrátit se do tvého těla, nevědět o ničem. Pak jsem si náhle a nečekaně vzpomněl, že je už prvního července a že dříve v tom čase jsem odjížděl na prázdniny. Račím krokem jsem postupoval létem po létu, obrazy a myšlenky se dlouho vybavovaly neobyčejně ostře, ale náhle se zastavily a dobu raného dětství jsem si už nedovedl vybavit.

Pak jsi promluvila. Tvůj hlas zněl nezvykle klidně, a nezvykle nepřítomně, ale ty okamžiky se zaryly do dřeně mé bytosti. "Vidím tě, hošíčku, když ses narodil. Tatínek zářil štěstím, že má kluka, smál se na několik světlých vlásků a volal: Podívejte se, máme zrzounka! Procházím kroky tvého života. Je to zvláštní pocit, a tak krásný. Vidím tvůj první úsměv, tvé drobné ruce se ke mně vztahují, pusinka volá máma. Už je večer, doba k spánku, zpívám ti tvou oblíbenou ukolébavku o střelci a divoké kachně. Jedné noci se v úzkostech probouzíš. To Míša, tvůj milovaný medvídek, který sídlil na vysokých červeno-hnědých kamnech u tvé postýlky, tě napadl a ty se v pláči probudíš. Žaluješ, vše mi vypovíš a pak šup do mé postele a slastně spinkáš až do rána. Vedu tě poprvé do školy. Pan ředitel Bidlo, tvůj třídní, tě chválí. Každý tvůj školní úspěch je pro mne veliká radost. A tak celá ta cestička, po níž jsme šli, svítí mi do dnešní noci."

Naslouchal jsem ti bez dechu. V hlavě třeštilo, pálilo v očích, když jsem tě prosil jako před lety: "Mámo, mamičko moje, odpusť mi, že jsem byl odmlouvavý a neposlušný, odpusť mi vše, čím jsem se kdy proti tobě prohřešil!"

Rozbřeskovalo se, ale déšť neustával. Objevovaly se první skupinky mužů připravených k odchodu. Dosud vše prosyceno nejistotou ...

Pro mne zbývala už jen poslední cesta - k otci. Seděl přikrčen pod nízkým stropem a na dece na rýsujících se kolenou držel nažloutlými prsty misku.

"To jsem rád, že jdeš," zvolal. "Trochu jsem se omyl, ale není nikdo, kdo by mi vylil vodu. Je tu hrozný shon, ošetřovatelé odcházejí. Pomůžeš mi?"

Jak rád jsem vždy pomáhal. Ale teď, v tomto úděsném okamžiku rozchodu, připadala mi tatínkova prosba malicherná, nicotná. Chtěl jsem mu to vytknout a tu jsem pohlédl do zmučené tváře nejtrpělivějšího a nejněžnějšího člověka, jakého jsem kdy v životě poznal. Po vysokém čele stékaly praménky potu. Dýchala na mne horkost i zimničnost. A dole na zemi v řadě rozdrbaných střevíců jsem rozeznal tatínkovy dřeváky. V těch tedy půjdeš na smrt. Dojdeš?

Zarazil mě stud nad sebou samým. A když jsem vodu vyléval před blokem, plně jsem si uvědomil, že je to služba poslední.

"Vzpomínej na nás, ale nesmíš být smutný. Doma tě čeká Blaženka, ta ti bude vším, s ní začneš nový život. Bůh tě ochraňuj!" Přiložil ruku na mé čelo a šeptal slova požehnání. Tehdy se rozhořely všecky svíce, které jsem v chrámu i doma o velikých svátcích spatřil.

Na sedmičce mě už očekávala Pavla. Bledá a rozrušená.

"Co je?"

"Mám přesnou zprávu," odpověděla.

"Všecko?"

"Všecko. Vy první. Pak matky, děti, nemocní a staří."

Zmocnil se mne pocit úlevy. Konečně jistota. Slyšel jsem už tolik protichůdných zpráv, ale o této poslední jsem nepochyboval. Dnes se tedy všecko končí. Sbohem, děvčátko! Ale stejně bych k tobě nedošel. Náhle jsem ucítil plyn. "Plyn!" chtělo se mi křičet, ale stáhlo mi to hrdlo a dusil jsem se.

"Tak, jde se, jde se," skupina mužských do mne vrazila. Sáhl jsem po uzlíčku a nechal se unášet proudem mačkajících se mužů.

Tys čekala venku. "Maminko, jde patrně všecko, i my. Jsem tomu rád. Brzy se shledáme. Slib mi, maminko, že budeš statečná!" Pevné stisknutí ruky, poslední polibky, poslední objetí. Běsnící esesák nás holí rozehnal.

Vřadil jsem se mezi odcházející muže, abych unikl dalším ranám. Brzy jsme stáli až na samém konci tábora a první, s nejnižšími vytetovanými čísly na levicích, pečlivě kontrolováni, odškrtáváni a zapisováni, opouštěli naši birkenauskou bránu BIIb.

Usilovně jsem tě hledal v davu žen stojících proti nám. Konečně! Tehdy jsem tě viděl jakoby z druhého břehu. Tatam nachýlená postavička. Temenem hlavy opírajíc se o zeď táborové kuchyně, stála jsi stranou všech, štíhlá, vzepnutá, usmívající se. Rty se ti němě pohybovaly. Ruku jsi naklonila k zemi a postupně zvedala výš a výš. Jak nádherně jsme si v těch chvílích rozuměli! To se opět celý můj život promítal před tebou. Také já jsem prostými tahy rukou naznačoval - a tys rozuměla -, že jsme nerozlučně spjati, nic, žádná hrubá síla nás nerozdvojí, nic nezabrání tomu, abychom se opět shledali.

Dosud jsem tě viděl tam stát, ač naše kolona již pochodovala směrem ke krematoriu. Teď, teď se to tedy rozhodne. Buď vpravo nebo vlevo. Ti vpředu snad už vědí. Proti nám na kole projíždí lagerälteste, oči mu září a radostně volá: "První setniny opustily umývárny a pochodují k nádraží!"

Mužstvo se rázem probouzí ze svého mlčení. Barometr nálady horečně stoupá. Jen ještě jednou se nás zmocní hrůza. To když po pravici míjíme krematorium a plynovou komoru s kupami mrtvých těl dosud se křečovitě obmykajících a opodál kopce roztříděného šatstva.

Odvšivení v umývárně probíhá hladce. Ostříháni na hlavě i na těle, umyti horkou vodou dostáváme čerstvé prádlo a nové pruhované šaty. Druh na druha radostně pohlíží a v lesku uniforem se stěží poznáváme. Na nádraží další překvapení: pod dozorem esesáků podávají nám cizí vězňové velké díly chleba, kousky margarínu a salámu. Každý to svírá v rukou, jako by objímal celý život. Tu nás už osvětimští esesáci předávají příštím dozorcům a odcházejí.

Po padesáti nás strkají do jednoho vagónu a docela pohodlně se tam směstnáváme. U otevřených vrat každého vagónu usedají dva opelichaní dozorci. Vlak se pohnul. Projíždíme naposled kolem našeho tábora. V jeho přední třetině namačkán radostně nám mává tisícový dav.

Jedeme směrem západním. Kam dohlédnu, všude dozrává úroda. Po dvou letech opět vidím lidi. Tam babka nese nůši, tu strejda jede na kole, zde na nás mávají děti. A vesnice míjí vesnici.

Na dlouhou chvíli jsem kolébán úžasem, že jsou ještě lidé, kteří se svobodně pohybují a vracejí se do svých domovů, že dobytek se volně pase a příroda hluboce dýchá, že život ještě žije.

Tehdy jsem začal nevýslovně toužit po vůni čerstvého chleba, po teplém dechu chlévů, po třpytu výkladních skříní, po lesích a knihách, po celém tom životě, který se přede mnou rozvíral. . .

Závěrem

Satanova smrtící křídla se nerozpínala jen v Osvětimi, jak jsem se v prvních chvílích po nečekaném přežití Birkenau domníval. Tehdy dokonce klamný jásot nad zázrakem života po Birkenau způsobil k mému bolestnému studu, že jsem zapomněl na několik minut či hodin na nezměrné utrpení, jež bylo dáno prožít mým nejdražším spolu se všemi nesčetnými řadami nevinných obětí. Byli zavražděni v plynových komorách. Stalo se to v noci, patrně z 12. na 13. červenec. Tehdy se opět nebesa ďábelsky rozhořela tím rudým plamenem a v popel proměnila poslední slzy jejich mučednictví.

Byl jsem jeden z jednoho tisíce vyvolených zdravých a práceschopných mužů, kteří směli vstoupit do Schwarzheide, pracovního tábora na dálnici mezi Berlínem a Drážďanami. Sotva dvě stě lidských trosek se po deseti měsících odtamtud vrací do osvobozeného domova.

Na jedné straně neuvěřitelné štěstí a bohatství - Blaženka. Na straně druhé - nekonečná hrůza z osamění a neutišitelný žal.

Abych si zachoval duševní rovnováhu, krátce po návratu mě Blaženka přiměla vypsat okamžiky a události, jež mě nejvíce mučily. Mé poznámky zahrnovaly tehdy čerstvou skutečnost, poslední chvíle v Birkenau, slova posledního loučení.

Prosím tedy čtenáře, aby o autentičnosti tohoto mého vyprávění nepochyboval.

Jiří Fränkl

V Chesteru 24. února 1994

Rozloučení

Zhruba po roce, kdy nás opustil vzorný manžel, příkladný otec a věrný přítel Jirka Fränkl, vyšla jeho posmrtná drobná sbírka povídek HOŘÍCÍ NEBESA. Postavil v ní mimo jiné na pomyslný piedestal svou oddanou, věrnou a do krajnosti obětavou manželku Blaženku.

Téměř na den s vydáním česko - anglické verze povídek přijeli do ČR jeho pozůstalí: Blaženka a milující a milované děti Jana a Tomáš.

Než však stručně vylíčím, jak jsme s nimi a se dvěma dalšími nejbližšími přáteli pietně uctili Jirkovu památku, několik slov osobní úvahy:

Smrt je krutá svou neodvratnou nevyhnutelností a je ve své podstatě zároveň jedinou v určitém směru "spravedlivou" danností života. Přesto je "nespravedlivá" svou tolik různorodou povahou.

Už jako kluk a později romantický mladík jsem miloval Rostandova Cyrana de Bergerac. A rozhořčovalo mě, že tento muž, který se dokázal chovat vůči své nevýslovné a nikdy nevyslovené lásce až sebezáhubně, udatný voják v poli a vítěz ve stovkách soubojů, nezahyne buď kulkou nepřítele nebo v posledním - a jediném - prohraném souboji, nýbrž zákeřně svrženým polenem nájemného vraha.

Jirka Fränkl trpěl po celý život srdeční chorobou a statečně se podrobil operaci. Trvala mnoho hodin a byla úspěšná. Začal se zotavovat a byla mu povolena první skutečná snídaně. Jenže nikdo z lékařů (údajně nejlepší anglické kardiologické kliniky) nezjistil, že nebyl vyprázdněn, ani nezajistil, aby se tak stalo. A tak Jirka zemřel po úspěšné operaci srdce - na prasknutí střev. Kromě bolu nad ztrátou přítele a vzácného člověka mě jako první napadla analogie s mým "hrdinou".

Jirkovi pozůstalí, manželé Täubelovi, manželka a já jsme zajeli do Harrachova, kde začala jeho velká životní láska, které je ve zmíněné povídkové sbírce věnován příslušný text. Postáli jsme na malé lesní mýtince nad hájovnou, ve které Blaženka vyrostla, a věnovali jsme mu zčásti hlasitou výměnu vzpomínek a zčásti každý z nás nesdělenou osobní vlastní vzpomínkou zaslouženou poctu. Prošli jsme se společně po místech jeho schůzek s Blaženkou i s jeho velkým kamarádem z mládí, Blaženčiným bratrem Alšem.

Den nato, 29. 6. 1995, jsme ukázali Jirkově rodině všechna hlavní místa v bývalém ghettě Terezín i v Malé pevnosti, která stojí za shlédnutí, má-li na ně návštěvník jediný den. Laskavostí zaměstnanců Památníku Terezín jsme viděli i jedinečný absolventský film "Uvězněné sny". Jirkovi pozůstalí přivezli s sebou i zcela ojedinělý exponát, který věnovali Památníku Terezín po rozhovoru s jeho ředitelem Dr. Munkem.

Jirka vyslovil totiž přání, aby mu byla posmrtně sňata část pokožky z předloktí s vytetovaným číslem. Nesledoval tím požadavek, aby šlo právě o důkaz jeho osobního utrpení a degradace myslícího, vnímajícího a citem nadaného člověka na pouhé číslo. V duchu jeho přání byl podélný obdélník pokožky s vytetovaným číslem, mumifikovaný a zalitý do průhledného pouzdra, doprovázen i vysvětlujícím textem, že jde o jakousi "pars pro toto", zastupující 6 milionů umučených židovských obětí šoa. Vyříznutý balzamovaný obdélník kůže, symbolizující přeměnu lidské bytosti ve věc, vydanou na pospas té nejzrůdnější podobě člověka za celé období lidských dějin, má podle dobrozdání odborné londýnské laboratoře vydržet v neporušeném stavu nejméně padesát let. Tedy do doby, kdy nebude zaručeně na světě ani jediný přímý účastník šoa. A kdy bude žijící generaci připadat šoa jako cosi stejně vzdáleného a neskutečného jako třeba nám nájezdy Avarů a Hunů.

Pavel Stránský

Ze života

Mnohé žádosti o přiznání odškodnění neobsahují jen data a jména zemřelých, ale odkrývají i to, o čem málokdo dnes již ví: Jak těžký byl život i po válce pro ty, kteří své milé neopustili.

"Narodila jsem se těsně před válkou. Otec byl žid, matka křesťanka: byla jsem osmé dítě. Tatínka nám poslali do koncentračního tábora v roce 1942 a my jsme byli jako míšenci také registrováni. Měli jsme štěstí, že jsme se do koncentráku nedostali. Jen dva nejstarší bratři, vrátili se, ale bohužel dlouho nežili. To, jak maminka nás sama živila a udržela při životě, to vám snad ani psát nemusím. Ale po válce, jak jsme zůstali sirotci a jak jsme žili v bídě a hladu, to vám napíši, protože si na některé smutné zážitky moc dobře pamatuji. Maminka žádala několikrát o podporu, ale na ONV v Praze 8 jí řekli, dejte děti do ústavu. Anebo si moc dobře pamatuji, jak jsme byly my, sestry s maminkou, pozvány na ONV pro nějaké ošacení. V rohu místnosti byly hadry, které páchly plísní a my jsme si měly vybrat. Maminka se rozplakala a my s ní. Cítila se velmi ponížena. Odešly jsme, byl den, kdy jsme neměly ani kousek chleba. Svítilo se svíčkou, nebo petrolejkou, protože nebylo na zaplacení elektřiny. Maminka pracovala, ale peněz bylo málo. Přesto jsme všechny děti byly slušné, pracovité a čestné, maminka se za nás nikdy nemusela stydět.

Spolu s tatínkem zahynula celá jeho rodina, dědeček, babička, strýcové a tetičky. Vychodila jsem devítiletku, šla pracovat. Vdala jsem se, mám dvě dcery a pět vnoučat.

Dnes jsem již v důchodu, nikdy jsme však žádný příspěvek nedostali.

TEREZÍNSKÁ INICIATIVA
Vydává Terezínská iniciativa, 110 01 Praha 1, Maiselova 18.
Redakční rada ve složení: Miroslav Kárný, Jiří Kotouč, Jaroslav Kraus, Hanuš Orlický, Jiří Steiner, Michal Stránský.
Číslo 8 vyšlo v prosinci 1995. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha, čj. NP 1228/1993 dne 29.6.1993.

Pozdě i včas

Účastníci sněmu Terezínské iniciativy byli první, kteří měli možnost prohlédnout si výtisky prvního dílu Terezínské pamětní knihy. Brali ji do ruky s úctou, listovali v ní a hledali pochopitelně nejprve jména svých rodných a blízkých. Ne všechny nalézali. Jména jsou řazena podle deportačních transportů, jak za sebou do Lodže, Minska, Terezína a Ujazdowa odcházely. V prvním díle jsou zařazeny transporty vypravené do 30. června 1942.

Někteří účastníci sněmu přicházeli k editorům knihy s připomínkami, velmi cennými. V knize je totiž zachycen současný stav výzkumu, s jeho výsledky i dluhy, a každé doplnění a každá oprava pomáhá naše poznání posunout dopředu.

Začneme u jmen. V dochovaných pramenech jsou zejména rodná jména uváděna různě. V transportních listinách jsou důsledně poněmčena - Jiří je vždy Georg a Zdeňka Sidonie, Janové neexistovali. V poválečné dokumentaci tomu bylo často naopak. Repatriační úřady, někdy i sami bývalí vězňové uváděli pouze český tvar jména: Hans z transportní listiny byl však u téže osoby v jednom dokumentu Hanuš, v druhém Jan. Volba jména do Pamětní knihy byla obtížná. Vypomohli jsme si tím, že v knize je slovníček rodných jmen, který umožňuje nalézat české i německé ekvivalenty. V přestávkách sněmu přicházeli lidé a upozorňovali: Můj otec se nejmenoval Ota, ale Otto, má matka se nejmenovala Eliška, ale Elsa.

Podobně tomu bylo s údaji o místu osvobození u těch, kteří se ho dožili. Editoři vycházeli z repatriační dokumentace a z různých dotazníkových akcí. Tam však poměrně často byly údaje neúplné a nepřesné. Jen někdy se podařilo zjistit, že místem osvobození vězně nebyl uváděný Dachau, ale jeho pobočný tábor v Allachu, nebo že osvětimský vězeň nebyl osvobozen v Osvětimi, nýbrž někde tam, kam se dostal evakuačním pochodem. Editoři se o přestávce sněmu dozvěděli, že matka a její dvě dcery nebyly osvobozeny každá jinde - jedna ve Stutthofu, v Rize nebo Terezíně, jak v podkladech bylo zaznamenáno, nýbrž všechny tři společně v Sophienwalde..

Všechny připomínky si editoři pečlivě zapsali. Každá z nich znamená, že v mozaice sestavené z více než 81 000 židovských osudů vyměníme jeden kamínek za dokonalejší. Editoři věří, že až v lednu dostanou bývalí lodžtí a terezínští vězňové do rukou Terezínskou pamětní knihu v její úplnosti, že nám napíší všechny své opravy a doplňky a pomohou tak dopsat tuto knihu, která se - jak pevně věříme - dočká i svého druhého vydání.

Terezínská pamětní kniha vychází o půl století později než mohla a měla vyjít, vychází však ještě včas, kdy dosud žije půl druha tisíce bývalých terezínských vězňů.

Miroslav Kárný

Subskripce na Terezínskou pamětní knihu

Nadace Terezínská iniciativa vydává v nakladatelství Melantrich Terezínskou pamětní knihu s podtitulem Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 - 1945. Na odběr této knihy vyhlašuje subskripci.

Kniha obsahuje úvodní slovo prezidenta Václava Havla a Serge Klarsfelda, historický přehled Miroslava Kárného o nacistické genocidě českých Židů, seznam všech transportů židovského obyvatelstva Čech a Moravy a jména 81 397 obětí těchto deportací se základními údaji o jejich osudech. Jména jsou řazena podle transportů, jak za sebou postupně odcházely, počínaje tím, který odjel 16. října 1941 do Lodže. Soupis je uzavřen seznamem dětí narozených v Terezíně. Pro lepší orientaci bude připojen rejstřík všech deportovaných v abecedním pořádku.

Kniha vychází ve dvou dílech. První má 676 stran, druhý se nyní dokončuje a spolu s jmenným rejstříkem bude představovat více než 800 stran. Oba díly jsou opatřeny obrazovou přílohou na křídovém papíře.

První díl je již vytištěn v nákladu 2000 výtisků, druhý je v tisku. Oba díly se budou expedovat společně v lednu příštího roku, který je rokem 55. výročí zahájení deportací do Lodže a Terezína.

Cena Terezínské pamětní knihy je stanovena pro subskribenty na 600,- Kč pro oba díly společně. Tuto výjimečně nízkou cenu umožnila dotace poskytnutá Zahraničním úřadem Spolkové republiky Německo, rakouskou organizací Kulturu Kontakt, zřízenou Spolkovým ministerstvem pro vědu a umění ve Vídni.

V Praze si předplatitelé budou moci odebrat knihy v prodejně Melantrichu (Praha 1, Na příkopě 3) nebo v knihkupectví bratří Čapků (Praha 2, Italská 19), kde je při odběru zaplatí. Nadace Terezínská iniciativa jedná o tom, aby stejnou možnost měli zájemci v Brně, Ostravě, Olomouci a na jiných místech. Knihy budou samozřejmě v prodeji i v Památníku Terezín.

Poštou budou knihy zasílány pouze tehdy, budou-li předem zaplaceny, a to včetně balného a poštovného. To platí i pro expedici do zahraničí, kde je cena stanovena na 80 marek, resp. 560 šilinků či 54 amerických dolarů, a je zvýšená o balné a poštovné podle místa určení. Protože dosud neznáme váhu druhého dílu Terezínské pamětní knihy, nemůžeme zatím sdělit, jakou částku bude poštovné představovat.

Zájemci o Terezínskou pamětní knihu se přihlásí k této subskripci, když vyplní připojenou přihlášku a odešlou ji na adresu: Nadace Terezínská iniciativa, Maiselova 18, Praha 1, 110 00. Jakmile budou oba svazky včetně jmenného rejstříku připraveny k expedici, dostanou všichni subskribenti včas dopisem informace, kde a kdy se mohou knihy vyzvednout a zaplatit, případně jakou částku balného a poštovného mají předem spolu s cenou knihy zaslat, aby jim mohla být poslána poštou.

---------- zde odstřihnout ----------

Přihláška k subskripci na Terezínskou pamětní knihu

Závazně se přihlašuji k odběru Terezínské pamětní knihy za podmínek uvedených na subskripčním listu

Jméno a příjmení .....

Adresa .....

Telefon, fax .....

Datum ....

Podpis